

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

DIN LITERATURA ROMÂNĂ

I. L. CARAGIALE

NOTIȚE ȘI FRAGMENTE
LITERARE

„BIBLIOTECA PENTRU TOȚI“

Literatură, arte, științe

Facsimila copertei

A nu se confunda cu alte
biblioteci populare.

A nu se confunda cu alte
biblioteci populare.

„BIBLIOTECEI PENTRU TOȚI“
Carol Müller.

București, Tipografia EPOCA, Str. Clementei No. 3.

176 Câteva Părerî

Noi, Româniî, suntem o lume în care, dacă nu se face, ori nu se gândește prea mult, ne putem mândri că cel puțin se discută foarte mult. Asta e frumos din parte-ne — să lăsăm în colo orice modestie; căci este știut că din discuție răsare scînteia adevărului. Nu e vorba, adesea discutăm cam pe de lături; dar asta o facem tocmai pentru că voim să alimentăm continuarea discuției; dacă n'am da pe de lături, ar înceta poate discuția prea de grabă: eî! atunci de unde ar mai țîșni adevărul?

Așa, de exemplu, multe ilustrațiuni literare au discutat vreo cincî anî cu înaltă căldură asupra întrebărilor:

Artă pentru artă ? sau artă cu tendență ?

Resultatul aprigei lupte a fost că fiecare dintre polemisti a rămas să împărtășească pînă la urmă opinia sa proprie. De ce ? Pentru că și atunci s'a vorbit despre toate, *despre toate*, afară de un singur lucru, care, după părerea mea, ar trebui și el pomenit, măcar în treacăt.

Mă rog, câteva întrebări :

Au tendență piesele lui Shakespeare? — De sigur, nu.

Dar Tacit?... dar *Divina Comedia* ? — Ba bine că nu.

Dar *le Tartufe* ? — Mai ales.

Dar discursurile lui Demostene, fără sovăire aș zice, toate discursurile celebre, începînd cu cele antice și isprăvind cu ale d-lui Fleva ? Se înțelege că au tendență, căci nici nu s'ar putea orator politic fără tendență.

Poeziile lui Byron ? — nu ; ale lui Goethe ?

nicî atît ; ale simpaticului nostru academic Anton Naum ? — și mai puțin. Dar ale lui Schiller, ale poezilor noștri socialiști ? — de sigur că au.

Ei ! asta e asta. Cui între aceste două categorii de producători intelectuali să acordăm stimă ? căreia dintre acele două feluri de produceri, să dăm admirația noastră ?

Care e artă și care nu ?

Dacă, deși ești partizan hotărît al uneia din cele două teorii, ți-a rămas totuși o lecuță de simțire estetică și de pătrundere obiectivă, este greu să răspunzi la această întrebare. Căci, presupunând că ți-a rămas acea olecuță : ești anti-tendenționist, să zicem — nu crez să aprinzi focul cu *le Tartufe* și cu *Divina Comedie*, pentru ca să te delectezi la gura sobei cu volumul simpaticului academic d. A. Naum ; — sau ești tendenționist, — sper, pentru d-ta, că, în rafturile bibliotecii, alături de odele proletare sau novelele d-ei Sofia Nădejde, vei permite să stea, fără nici o deosebită pretenție, și *l'Ecole des femmes* și *As you like it*, pe cari, orî cât de proletar ai fi, numai să fii câtuși de puțin intelectual, n'ai să te înduri să le arunci în canal.

Dacă însă nu ești partizan al vre-unei

porniri sectare, poți foarte ușor răspunde la întrebarea de mai sus.

Care e artă și care nu, din cele două categorii de produceri, de creațiuni intelectuale? Scurt: acele cari au fost opera unui talent.

Tâlharii lui Schiller sunt o piesă cam prea slăbuță, ca să nu zic prea mult, nu pentru tendențele generoase și umanitare care o inspiră, ci fiindcă Schiller este... este în *Tâlharii* un slăbuț dramaturg. Iar ticălosul de Falstaff, că nu-î poți zice mai bine, secătura aceea, e un monument neperitor al minții omenești, nu doar căci nu profesează tendențe generoase, ci fiindcă e copilul lui Schakespeare, care era un tată ~~cur~~^{cur}avăn.

Ei! vezi, asta este lucrul pe care n'ar trebui să'l uitați niciodată când vorbim despre produceri intelectuale: ta-len-tul, și tocmai de el nu pomenim niciodată.

O operă de artă este o ființă, căreia în-suflătorul de viață nu este, nu poate fi decât talentul. Fără această flacără de viață, flacără mai misterioasă și mai nedefinită decât chiar razele lui Roentgen, poți căpăta lucruri arti-

ficiale, nu opere artistice, și nimic nu e mai alt-ceva, față cu artisticul, decât artificialul.

Intre artistic și artificial, este aceeași căosebire ca între madama care percepe la intrarea unui Panopticum taxa de 50 bani și figurile de ceară din năuntru.

* * *

Pentru a face o operă de artă, o operă viabilă, trebuie talent, talent și iar talent. Am zis într'adins viabilă, pentru ca dintru început să eliminăm din discuție ideea de durabilitate, atât de străină în discuție. Adesea literații fac greșala (după părerea noastră, mare) de amestecă, în cercetările lor despre creațiunii intelectuale, întrebarea : opera aceasta rămâne ? Cât timp va rămâne ? Așa întrebări sunt absolut afară din chestie. Întrebarea noastră, față cu o lucrare de artă, nu poate fi decât aceasta : opera aceasta *viează* ? Căci încă odată, dacă are viață, aibă-o pentru azi, mâine sau pentru veacuri — ea va fi trăit, și asta e condiția ființei, viața, nu durata vieții.

Mă rog, între o insectă care trăește o singură zi la umbra unei piramide egiptene și piramida aceea, care este deosebirea cea mai adîncă? Dimensiunile? densitatea și soliditatea structurii materiale? Durabilitatea în timp? De sigur nu. Deosebirea cea mai adîncă între ele e că insecta e vie, iar piramida nu.

Piramida e de granit, insecta de niște țesuturi mucoase; insecta d'abia se vede, și piramida e piramidală; insecta, născută azi dimineată, va muri deseară; iar piramida e o veche cunoștință a soarelui, și poate va sta neclintită și rece pe temelia ei pînă mult după ce soarele va fi încetat a-i mai putea trimite măcar o rază de căldură și de lumină. Da, dar piramida stă și va sta; iar insecta va muri, însă trăește.

Așa e și cu opera de artă. Ea trebuie să trăiască, să vieze, și ca toate ființele va avea și ea o durată în timp. Nu am putea cu toate astea să ducem prea departe comparația aceasta, fiindcă ne-am lovi de o deosebire mare care există între ființa propriu zisă și ființa operă de artă.

E o ciudată deosebire !

Opera de artă are căpătată însuflarea de viață dela talent. Viața aceasta însă este numai latentă : pentru ca să devie patentă, trebuie concursul unei inteligențe, unei priceperi și judecăți ale altuia.

Intr'un sîmbure viața stă ascunsă vreme îndelungată, pîndind, cu o răbdare mai presus de multe încercări, condiția exterioară propice pentru ca să țîșnească la lumină, să încolțească, să crească, să dea roade și semințe altele pentru o mai departe viață. Ceea-ce sunt căldura, lumina și umezeala pentru sîmînță, este priceperea și judecata omenească pentru opera talentului omenească.

Precum un bob de grâu găsit peste cinci mii de ani în sicriul unei mumii egiptene, semănat în pămînt bun, reînvie ca și bobul cules anul trecut, asemenea o operă de artă viabilă, după o părăsire și uitare de veacuri, reînviază iarăși la căldura ochilor pricepuți. Sub casmaua lucrătorului prost, care sapă să 'și croiască un drum, sar țândări de marmoră ; el ar merge înainte cu fapta lui dis-

trugătoare, dacă altcineva nu i-ar opri mâna ; căci ființa în care lovește casmaua doarme ascunsă, n'are încă glas să strige. Ea a adormit de când cei din urmă ochi pricepuți și-au întors privirile dela dânsa ; dar la cea d'întâi privire a altor doi ochi pricepuți, ea se va deștepta sigur și, cu o nouă și întreagă putere de viață, va chema la dânsa o lume.

Câtă vreme n'au dormit capo-d'opere, atârinate într'un ungher pe peretele unei taverne, înecate în fumul lulelelor proletare ! Doi ochi pricepuți le-au redeșteptat la viață. Se scoate se 'nțelege din discuție cazul de distrucție materială completă. Cărțile unice din biblioteca Alexandriei, templul minunat dela Efes și altele s'au dus de-a binele fără putință de reîntoarcere, ca și boabele de grâu dintr'un lan dat pradă flăcărilor.

* * *

Dar să ne întoarcem la talent. Ce este talentul ?

Dè ! aceasta este nu prea ușor de spus, dar poate nu de tot imposibil. Mai întâi,

nu trebuie să ne grăbim. Apoi, voiți cere voe cititorului să amânăm răspunsul la această întrebare, pînă după ce vom fi dat un răspuns la o altă întrebare și anume: ce este *lipsa de talent* ?

Orice suflet de om, fie acesta un gușat, fie cel mai rafinat artist, are o coardă întinsă, gata să sune, așa ca să 'l mulțumească pînă la un grad ce s'ar putea numi fericire, la contactul unor anumite împrejurări.

Gușatul, măhnit cine știe de ce, moțăie seara pe prispa colibii, cu ochii jumătate închiși, cu figura gravă, care n'ascunde, poate, niciun gând. Atunci, în față 'i se ridică încet de peste coama dealului discul lunii, iar dintre prunii din grădină pornește deodată recitativul amețitor al privighetorii. La aceste atingeri materiale, gușatul ridică fruntea, își perde gravitatea normală, deschide ochii mari la lumină, apleacă urechea și ridică degetul către locul de unde vine cântarea, zîmbind luminos cu inefabila satisfacție a dobitocului pe care aș nemerit să 'l scarpini tocmai unde 'l mănâncă : e bine — e frumos !

A sunat coarda din năuntru, și el a auzit-o.

Nu cântarea neînțeleasă a privighetorii, nu razele reci ale lunii i-au făcut mulțumirea, ci sunetul coardei din năuntru la lovirea acelora. Dar luna merge înainte pe calea știută, privighetoarea tace, și gușatul adoarme, — cântarea coardei din năuntru a încetat. Poate oare gușatul să ne arate cu vreun procedeu intelectual cam ce a fost, nu cântecul privighetorii, nu razele lunii, ci acea cântare misterioasă interioară care l-a mulțumit atâta? Poate, cum am zice, să ne întoarcă în afară și noi ceva din iritarea lui interioară, care pentru noi, oameni ca și el, cu suflet ca al lui, este cel mai important fenomen al naturii?

De sigur că nu. Oare de ce? Fiindcă, deși este înzestrat cu facultatea iritării aceleia, ca noi toți, nu are darul, virtutea, ca unii dintre noi, de a o răstoarce prin procedeu intelectual priceperii altora.

Intr'un cuvânt, pentru că n'are talent.

Lipsa de talent este incapacitatea de a găsi formula de comunicare intelectuală exactă a simțirii ce ne-a produs-o împrejurările materiale.

Pe această cale, deși de ocol, credem c'am ajuns aproape de deslegarea primei întrebări.

* * *

După mișcarea gușatului nostru, după fiorul de caldă mulțumire care l-a trezit din aromeală, noi am văzut destul de sigur că în sufletul omului s'a petrecut ceva minunat — ceva, pe lângă care și razele de pe coama dealului, și cântecul din grădina cu pruni sunt ca arcușul pe lângă sunetul vioarei, niște simpli agenți brutali de iritare. Arcușul l-am văzut; coarda de sigur a sunat — uitați-vă la figura iluminată a omului. Ce folos însă? Ea singură s'a auzit pe sine, fiindcă a sunat îngropată în adâncuri ascunse; calea de acolo pînă la noi este închisă; de acolo pînă la noi nu poate sosi cea mai mică vibrație. Dar noă nu ne trebuie să vedem numai vioara și arcușul; ceva mai mult, nu ne trebuie chiar de loc să le vedem; noă ne trebuie să auzim sunetele

coardei. Gușatul este o vioară care nu se aude, arcușul nu e bun la nimic.

Să lăsăm dar la o parte instrumentele acestea inutile noă, și să căutăm altele. Să alergăm la o veche vioară, a cărei binefăcătoare sonoritate e totdeauna gata să ne mângâie sufletul pînă în cele mai profunde și taînice cute. Ia să vedem noi cum răsună acest nobil instrument cînd îl atinge arcușul. Ia să auzim *Sonata Luni!* Să ascultăm...

Ei!? Strălucit-aă vreodată așa de dumnezește razele reci ale lunii cum strălucesc aceste luminoase și calde sonorități? A înaintat vreodată discul ei pe calea eterată cu solemnitatea cu care curg valurile cântării acesteia?

Dar Sonata s'a terminat. Să lăsăm să se stingă dulce emoția înaltă ce ea ne-a produs-o și să trecem la alt-ceva.

Intr'o școală de mahala, se sbat claie peste grămadă o mulțime de mici cetățeni, unul mai rău crescut decât altul, făcînd un sgomot chaotic. Deodată ușa se deschide și d. profesor intră. D. profesor este un om foarte rău și are un nas foarte comic. Copiîi

rîd de nasul lui Domnul ; dar dînsul mai are și o riglă în mână, și astfel, îndată ce d-sa își arată nasul pe ușe, sgomotul chaotic, ca prin farmec, stă înțelenit locul, întocmai ca sbuciumul talazurilor la încruntarea lui Neptun, sau mai bine ca scîrțîiala unui greere pe care 'l strivești scurt sub talpă.

E liniște acuma deplină. Ochiî diavolilor joacă de pe cărți la nasul profesorului și înapoi. Nasul acela ! Toți îl știu, toți îl admiră, toți simt nespuse încântări privindul. Cât aș petrecut ei cu nasul acela ! astfel că nu ar putea ei singuri spune cu siguranță ce vor simți mai mult când, trecînd în altă clasă, nu vor mai avea pe Domnul : bucuria că aș scăpat de rigla lui reglementară sau părerea de rău că i-aș pierdut nasul ?

Așa dar, ce bine ar fi să poată — dacă s'ar putea — și să scape de riglă și să păstreze minunatul nas ! In adevăr, minunat ! fiindcă acum îndată o să vezi, cititorule, că acest nas este ceva de o importanță colosală, de o importanță tot așa de mare ca și luna de pe cer. Cum asta ? Fiindcă și el, ca și luna, poate fi un arcuș căruia nu'i

trebuie decât o vioară bună ca să scoată o cântare uimitoare.

Toți, toți copiii din acea școală sunt încantați de nasul profesorului. Dar iată că unul dintre ei, jucându-se prin curte, găsește o bucășică de cărbune moale. Ce'i dă diavolului prin cap? Ridică binișor cărbunele de jos, merge furiș la zidul din dos al institutului, trage o linie, încă una, alta, mai șterge, rade, adaogă : e gata — un nas și o riglă.

Atunci aleargă, strânge repede pe toți camarazii împrăștiați la alte jucării și 'i duce la o potrivită distanță de opera de artă. Toți rămân uimiți în fața ei, cu privirea țintă. Cu cât privirile s'așintesc mai dinadins asupra semnelor negre de pe peretele alb, cu atât acestea devin mai calde, și cu cât acele priviri se adâncesc, cu atât urmele de cărbune înviază. Incet-încet, ele încep să miște, se deslipesc binișor de perete, apoi se desprind de tot. Iată-le cum pornesc din loc cu putere deplină de viață, cum se apropie în fața privitorilor, cari rîd, rîd cum n'aū rîs niciodată : este Domnul ! Domnul !! Acesta este Domnul adevărat !... fiindcă e numai

ceea-ce ne trebuie dela Domnul — el puțin ne importă — ce simțim noi la vederea lui, aceea importă, și aceea o avem aci întreagă. Coarda din sufletul cel mititel și răutăcios nu numai a sunat, s'a făcut și auzită.

Și astfel copiii nu mai rîd acuma în clasă ca mai nainte când vîd pe d. profesor; nasul acela nu mai are vechiul succes; el a fost redus la importanța lui reală — un simplu arcuș. Băcții ard de nerăbdare să treacă ora, ca să meargă la zidul din dos: acolo e ce e, acolo se aude cîntarea cea miraculoasă.

Ei! — ziceam adineaori, după terminarea sonatei — strălucit-aŭ vreodată așa de dumnezecește razele reci ale lunii cum strălucesc aceste luminoase și calde sonorități? A înaintat vreodată discul ei pe calea eterată cu solemnitatea cu care curg valurile cîntării acesteia?

Vă întreb acuma, în fața zidului mînjit cu cărbune: ei! fost-a vreodată rigla Domnului așa de bătoasă și nasul d-sale așa de comic?

Care va să zică, pe câtă vreme sufletele omenești în genere sunt iritabile la atingerea naturii, numai unele alese sunt în stare să întoarcă în afară, ca un fenomen deosebit, pentru înțelesul altora iritarea ce au suferit-o. Toți suntem iritabili; expresivi sunt numai unii.

Oricare ar fi materialitatea acestui deosebit fenomen, adică felul material al expresiunii, o condiție neapărată pentru ajungerea scopului ei este înțelesul uman.

Sunete, cuvinte, linii și colori, forme — viața nu consistă în ele chiar, în materialitatea lor, ci în intențiunea de a ne deștepta, prin înfățișarea lor, un înțeles. Intențiunea — aceasta este esența vieții; expresia este numai organismul ei material.

Precum vedem, trebuie iarăși să ne întoarcem la vechea noastră comparație între opera de artă și ființa vie.

La ființa vie, organismul material este așa întocmit încât niciun organ în deosebi nu e independent, și n'are niciodată o funcțiune de sine stătătoare; organele au importanță prin anumitul concurs ce 'l dau

pentru mântinerea întregului complex; oricât ar fi, unul chiar absolut indispensabil, și altul nu tocmai, mântinerea întregului complex este mijlocul, scopul este viața; fără de dânsa, organele nu mai au rațiune de a fi; ele se desfac, se risipesc și se tolesc în largul naturii, dacă nu mai pot susține o viață deosebită.

Tot așa și cu opera de artă.

Expresia — adică forma exterioară, organele materiale — nu are rațiune de a fi dacă ea nu face să trăiască o intențiune.

Natura are o lege care o obligă să alcătuiască elementele așa potrivit încât, din echilibrul și concursul organelor materiale, să se poată mântine flacăra vieții. Atunci când natura, în zorul nepătruns al vastei sale fabricațiuni, scoate, din distracție ori din pripă, o rea întocmire de organe, improprie intenției de funcționare, ea se grăbește să spargă exemplarul, aruncă fărâməturile monstrului neviabil în topitoare, pentru ca să le toarne mai târziu într'un tipar normal.

Aceași lege pentru opera de artă ca pentru ființe.

Dacă expresiunea formală nu poate îmbrăca potrivit intențiunea, opera este un monstru neviabil ; expresia se topește 'n vânt, ea nu înseamnă nimica ; fiind că nu ea este scopul, ea este mijlocul, și ca atare, n cazul acesta, nu poate servi la nimic.

Așa dar: potrivirea organelor cu viața, în natură — potriveala expresiunii cu intenția, în artă.

Precum dar viața nu poate în natură să îmbrace decât o structură, de dimensiil, de proporții și relații de economie intimă, supuse imperiului necesității, asemenea intențiunea artistică, pentru existența și mântuirea ei proprie, trebuie să îmbrace o formă de expresie, o structură materială cu dimensiuni, proporții și relații de economie intimă absolut necesare.

De câte ori considerăm bine fenomenul ce'l numim viață, rămânem pătrunși de un adânc sentiment de uimire. Cea mai infimă creatură este o revelare a unei infinite puteri, a unei incomensurabile și eterne voințe — fie acel fenomen o rîmă oarbă, care se tîrčește lipicios pe un palmac de mocirlă în

umbră, fie cuceritorul care, din înaltele zăpezii ale Alpilor, arată legiunilor de biruitoari, cu degetul poruncitor, fericitele câmpii ale Italiei sclipind în razele soarelui.

Un sentiment analog ne cuprinde în fața unei opere de artă, fie ea cât de infimă sau cât de grandioasă, fie nasul și rigla de pe zidul din dosul școalei de mahala, fie *Sonata Luni*—și una și alta ne pătrunde prin revelarea unei infinite puteri, unei incomensurabile voințe.

Și pentru aceea, același atribut se cuvine să acordăm și uneia ca și alteia dintre aceste două puteri—pe amândouă le numim egal, și cu drept cuvânt, creatoare.

A crea — a apăuca din chaos inform elemente brute, a le topi împreună și a le turna într'o formă, care să îmbrace o viață ce se diferențiază într'un chip absolut hotărât de tot ce nu este ea — aceasta este puterea naturii și a artistului.

Și această putere, la artist o numim talent. Talentul este deci puterea de expresivitate ce o aŭ în deosebi unii, pe lângă iritabilitatea ce o aŭ toți.

* * *

Ni se întâmplă adesea să citim o carte, să ascultăm o dramă sau să privim o pictură, și, cu toată bunavoință cu care căutăm emoțiunea binefăcătoare ce o așteptăm de la opera de artă, emoțiunea nu ne poate prinde. Este o lungă epopee sau o povestire extraordinar de îngrijită; este o dramă de un scenariu strict și de un lux de debitare superior; este un tablou colosal de o corectitudine de desen și de un colorit bogat și exact. Totuși, impresia ce ne-o fac este cu totul lipsită de puterea sguđuitoare, de virtutea emoțională.

Din contra, auzim patru versuri populare, în cari prosodia este cu desăvârșire nesocotită, rima imposibilă; vedem o scenă de clowni de o simplitate cât s'ar putea mai primitivă, orî un cap afumat de sfînt bizantin, care șeade bățos între două coloane,—și găsim la ele, fără multă osteneală, aceea ce nici epopeea sau povestirea, nici drama, nici tabloul, de cari am vorbit mai sus, nu ne-a putut da.

Oare de ce? Fiindcă, la aceste trei modeste produceri din urmă, expresia materială a îmbrăcat exact o intențiune, și astfel operele acestea sunt viabile; pe câtă vreme la cele trei de mai sus, expresia bogată, aparatul material exterior, a fost goală de intenție; în cazul cel mai bun, intenția a fost prea puțin puternică în raport cu covârșitorul aparat exterior, sufletul, dacă nu detot nul, a fost prea mic și organismul prea mare, ci între organism și viață trebuie să fie o absolută potriveală.

Intr'o scenă de clowni, a cărei intenție ar fi, de exemplu, o păcăleală puerilă, cei doi artiști întrebuințează salturile lor, vorbele lor, toate mișcările lor, numai și numai întru cât ele stau în legătură necesară cu intenția, cu păcăleala. Orice suprimare a vreuniei din părțile aparatului acestuia exterior ar fi păgubitoare, fiindcă fiecare parte e un organ necesar pentru comunicarea intențiunii, și prin suprimarea aceea s'ar trunchia înțelesul.

Pe câtă vreme dintr'o dramă a unui mare

poet liric se pot șterge multe șiruri, nu numai fără pagubă, ci chiar poate cu folos.

Din scena clownilor nu poți suprima vreo parte, precum nu poți cionți dintr'o ființă vie organele absolut necesare vieții; din drama marelui poet poți da afară foi întregi, precum dintr'o grămadă de obiecte neînsuflețite poți separa o parte fără a le strica esența.

Intr'o scenă memorabilă a lui Victor Hugo, nobilul hidalgo Silva prinde la fidanțata și pupila lui, mândra Dona Sol, pe doi cavaleri. Pe toți sfinții Castiliei și Aragonului! Doi! Măcar unul! și tot era prea mult! Ce face nobilul Silva, bătrânul ofensat? Credeți că trage spada să pedepsească repede pe acei cutezători? Nu! El se gândește să'i pedepsească cu mult mai aspru: le citește un lung discurs istoric moral, în care face lista chronologicală a isprăvilor și vitejiilor marilor lui strămoși, a căror portrete sunt atârinate în salonul unde s'aū întâlnit cei doi rivalli, regele Carlos și banditul Hernani.

Aceștia staū în picioare împreună cu femeea vinovată, și ascultă... și ascultă; câte

odată unul din ei cutează să facă o mică întrerupere, să zică și el măcar o vorbă de scuză—numai decît asprul Silva exclamă : «Taci ! nu mă'ntre rupe !» și'și urmează mai departe pomelnicul.

Dar e Victor Hugo ? Da. Dar versurile sunt admirabile ? Fără'ndoială. Inșă ce are aface ? Victor Hugo e un mare poet lyric, un cugetător și mai mare, și versurile lui sunt minunate. Astea nu împedică drama lui să fie lipsită de viața pe care scena clownilor o are. Acea scenă trăiește, iar *Hernani* nu, și anume fiindcă acea scenă nu poate fi trunchiată fără pagubă, iar din *Hernani* poți tăia, ba chiar cu folos, și pentru dramă și mai ales pentru auditorul priceput, patru din cinci părți, și *Hernani* tot *Hernani* rămâne.

Cât n'ar câștiga, de exemplu, dignitatea nobilului hidalgo, dacă dînsul ar avea buna inspirație să renunțe la academicul discurs, care prelungește din cale afară o situație atît de penibilă și de umilitoare, și pentru el, și pentru nobilii castilani din pereți, și pentru publicul din sală ! ?

Cu cât mai mult spune el, în supărarea lui, și tot spune, cu atât noi înțelegem mai puțin; fiindcă noi nu înțelegem o operă de artă din mult, ci din ceva, înțelegem un ce dintr'un cum. Astfel, putem dela sunete căpăta impresia luminii de lună. Cine iubește muzica, și e deprins să o înțeleagă, are să vadă de sigur lumină la atingerea lui *sol diez* al melodiei după cele patru tacte introductive ale celebrei sonate.

Cînd Othello turbă de închipuita trădare și se plimbă de colo pînă colo, ca o fiară nebună, mai are vreme să ție discursuri?

Inchipuiți-vi'l pe «stupidul turc» venind în fața scenii, luând o poză demnă și începînd să ne debiteze o tiradă, în care să enumere mai întîiu toate suferințele sufletului său și apoi toate torturile imaginabile cu cari proiectează să pedepsească pe nenorocita Desdemona! Toate comparațiile între starea sufletului său cu torturile Tartarului, toate blestemele retorice, toate amenințările de lux poetic, ne-ar face să dăm din umeri și să zicem:

«Maurul acesta nu e gelos ca un maur ce se respectă, e numai un lăudăros oriental!»

Și din momentul acela, n'am mai purta deloc grije de soarta năpăstuitei venețiene.

Căci, din două una: ori e în adevăr gelos pînă la cumplita crimă, și atunci n'are vreme să mai țină discursuri, și mai cu seamă chilometrice, și încă în versuri distilate; ori, dacă le ține, și-a scos tot focul dela inimă, și n'are să se mai potrivească, la urmă, crima deloc. Prin urmare, ori crimă fără discurs, ori discurs fără crimă.

Othello, deși «turc stupid», o știe bine aceasta și, fiindcă lui crima îi trebuie, renunță la discurs, și foarte cuminte face.

O vorbă numai, o vorbă, al cărei miez este mai substanțial decât ar putea fi conținutul a o sută de versuri alambicate: «*Cum să-î omor?*» Atâta numai poate scoate din gâtulejul înecat de turbare: «*Cum?*» Și din această scurtă întrebare, noi vedem limpede ce tragică soartă îi așteaptă și pe ea și pe el.

Da, zic unii, dar stilul francezului e unul și al englezului altul.

Iată greșala mare: a confunda stilul cu

maniera. Intre stil și manieră este aceeași deosebire ca între organismul necesar al ființei vii și structura voită a lucrului artificial.

* * *

Iată două piese de teatru, două tragedii. În amândouă avem aproape aceeași fabulă: doi frați — unul bun, blând, prostuț, onest, devotat tatălui și fratelui; celălalt, rău, fățarnic, invidios, intrigant, urînd de moarte și pe tată-său și pe frate-său. Cel rău profită de buna credință a naivului bătrân, țese o intrigă infernală și perde pe cel mai mic în ochii tatălui.

Înt'una din piese, horopsitul, victimă persecutată, o ia razna în lume și fuge în pădure, unde trăiește într'o vizuină ca un pustnic nebun. În cealaltă, horopsitul, desperat, își ia lumea 'n cap și se face tâlhar de codru. Și'nt'r'una și'nt'r'alta, tatăl lesne crezător cade la rîndu'îi victima mișelului intrigant.

Ia să vedem acuma ce fac cu această fabulă doi artiști deosebiți.

Unul ne aruncă înainte persoanele fabulei și le dă drumul să facă orice vor voi ele, cum le-o tăla capul și cum le-o îndemna inima : *să facă în fine tot ce sunt în stare să facă.*

Celălalt ne prezintă persoanele dându-le misiunea imperativă de a ne *spune cum* sunt ele.

Primul, odată ce le-a dat drumul persoanelor sale, nu se mai amestecă deloc, nu mai face nicio presiune moraliă asupra le. El nu se mai interesează de soarta lor, de succesul sau peirea lor : le lasă 'n voia întâmplărilor, așa cum le-a făcut Dumnezeu, să'și împlinescă fiecare scrisul ei.

Cel d'al doilea, din contră, e foarte gelos de soarta persoanelor lui : o singură clipă nu le slăbește ; se ține pas cu pas de ele. Le ocrotește, le persecută, le laudă, le critică, le admiră, le ajută să iasă din încurcătură, să răspundă la enigme, să deslege șarade ; le recompensează și le pedepsește.

Dacă, la cel d'întâiu, doui inși se ceartă și cât p'aci să'și verse sângele, el se dă cuminte la oparte, lăsându-i să'și împarță përul cu

furca. In cazul analog, cel d'al doilea, după ce că-î pune cu dinadinsul să se certe, apoi tot el se amestecă de'î împacă; ba, orî ajută pe cel mai slab ca să covârșască puterile celui mai tare; orî, dacă-î este mai simpatic acesta, îi mai dă ajutor pe dedesubt ca să 'l sdrobească pe acela cu desăvîrșire. In fine, bieteles persoane, bune rele, cum ar fi, în loc *să facă* neconținut ce i-ar îndemna firea lor, sunt osîndite să *spună* mereu aceea ce le suflă autorul. S'ar putea zice că persoanele acelea, dacă în adevăr ar exista, și-aŭ găsit be-leaua cu introducătorul lor în fața lumii.

Intr'un cuvânt, la persoanele celui d'întâiu artist, avem o continuă confirmare a vieții; iar la ale celui d'al doilea, un torent continuu de afirmări exterioare, fără vreo confirmare interioară.

Oricine, credem, a înțeles că am vorbit despre Gloucester cu fiil săi și despre bētrânul Moor cu Franz și Carol.

Vorbeam de stil și manieră. Iată — la cei d'întâiu e stil; la cei din urmă, manieră.

Cine înțelege ce este arta, orî-ce i-ar spune așa numitele sentințe fără apel ale opiniei publice, nu se va putea un moment amăgi asupra deosebiriî fundamentale dintre stil și manieră.

Să încerc a ilustra această propoziție.

Vedeți colo pe câmp, în revêrsatul zorilor, o umbră cenușie... Este un om... poartă la subțioară un baston, orî cine știe ce, discret aplecat spre pămînt. Vedeți'l... Cu ochiul, umbrit de pălărie, țintă 'nainte, caută să apuce o cât mai largă zare. Uitați-vê ce stîngaciû pășește, cum se furișează de domol și de sfios, cum evită orîce pas precipitat, orîce sgomot, orîce atitudine amenințătoare care ar trăda cumva vreun gând rău.

Dar, ia să ne întoarcem privirea în partea astălaltă, între zarzavaturî. Iată o altă apariție. Foarte încruntat, un uriaș cu mânil e întinse 'n sus, ținênd în dreapta un toroîpan ridicat. Priviți-l cum stă mândru și țeapăn, hotărît să sdrobească pe orîcine s'ar apropia... Poartă o legătură enormă pe cap și e drapat ca un suveran african în vestminte bătătoare de departe la ochi. Ce grozavă înfățișare !

Ce este acea umbră cerișie din câmpie? Ce este bățul pe care 'l ține aplecat la subțioară? Ce este în capul de sub pălăria aplecată bine pe ochi? Bățul e o pușcă și 'n năuntru 'i moartea; sub pălărie e un gând limpede și rău. Umbra aceea stîngace și sfioasă este un dibaciū și îndrăzneț vînător. Vai de prima victimă pe care o va întâlni! cu cât mai tîrzie va fi întîlnirea, cu atît mai vrăjmașă și mai socotită lovitura!

Ia să vedem acuma și pe voinicul fioros care păzește zarzavaturile. Ia să avem puțin curaj. Să ne apropiem binișor de el, să vedem ce are să facă... Iată că nu ne face nimica... Ne lasă să 'i luăm din mână toroipanul de scaete, ne îngăduie să 'l desbrăcăm de vestmintele lui pompoase, să 'i smulgem de pe cap turbanul de paradă... Acum, l-am despuiat de tot. Ce am aflat oare dedesubtul groaznicului aparat? — O cruce de prăjină cu brațele 'ntinse, legate cu un crâmpeiū de funie de teiū, purtând în vîrf drept cap o veche oală spartă... Era un popondeț!

Ce agiamiī trebuie să fie păsărilele ca, de

veacuri după veacuri, să se mai sperie de aceeași oală spartă, de aceeași cruce de prăjină, de același primitiv artificiu!

Exact același lucru se petrece în artă.

Ce agiamiu trebuie să fie spectatorul său cititorul care nu știe să caute ce se ascunde sub aparatul exterior al unei opere de artă, și care cascadează gura cu bună credință în fața unui torent de afirmări fără o picătură de confirmare — confundând astfel maniera cu stilul!

* * *

Un tînăr de umilă extracțiune, vagabond muritor de foame, om de un temperament exaltat și de un spirit de tot excentric, dar o inimă excelentă în fond, se înamorează din vedere, la o procesiune regală, de Regina — nu de regina nu știu care... de Regina Spaniei! Nebunul are curaj să înfrunte sentințele, să sară noaptea zidurile parcului regal ca să depună, pe banca unde stă de obicei Regina, buchețele de niște flori cari a aflat el că 'i plac cu deosebire strălucitei adorate. E un amor smintit, mortal.

Nebunul are noroc să ajungă, printr'o intrigă de curte, aproape de strălucita adorată, să devie prim ministru al unui rege care vecinic lipsește de lângă regina, umblând la vînătoare. Ce face înamoratul nostru ?

Credeți că 'și dă măcar osteneala să aibă o întvedere mai de aproape cu femeea, care e foarte dispusă să nu 'l trateze cu prea multă răceală ? Aș! Lasă amorul pe altădată și se apucă cu dinadinsul să stîrpească abuzurile celorlalți miniștri. Intr'o ședință solemnă, prinzându-i cum se ceartă la împărțeala jafurilor din averea regatului, le face o grandioasă morală patriotică, maltratându-i în vreo două-sute cincî-zeci de versuri. Precum declama, când l-am văzut întâia oară, că are să moară pentru Regina, așa declamă acuma că nu se lasă nici mort pînă nu va regenera finanțele compromise și administrația coruptă ale Spaniei.

A înțeles cititorul că vorbim de «*ce pauvre ver de terre amoureux d'une étoile*», celebrul lacheu al lui Don Salluste, mirificul Ruy-Blas, care, ministru atotputernic, în loc să bage 'n fundul pămîntului de viū pe infamul intri-

gant, cum îi era mai ușor decât a se șterge la nas, i se dă acestuia legat de mâni și de picioare, numai și numai de hatîrul autorului !

Poftim acuma de ce s'apucă eroul nostru ! Când era lihnit vagabondul, sărea zidurile castelului sfișiindu'și în țepele de fier carnea slabă de foame și primejduindu'și de miî de ori viața păcătoasă, numai ca să aducă iubitei lui floricele. Acuma, e ministru magnific, și numai o ușe secretă îl desparte de femeea adorată, și totuși nu vrea s'o deschiză, fiind ocupat să dea consiliului de miniștri flori de retorică.

* * *

A ! sfintă retorică !

Cu multă pietate mă-aduc aminte de savantul *Cours français de Rhétorique*, prima țîță dela care am supt laptele științei literare.

Minunată carte ! și ce bucurie mă-a făcut să aflu că principiile și metoda bătrînului meu curs francez, în a nu mai știu a câtea

ediție, și, de astădată, în limba noastră maternă, hrănește și astăzi, tot așa de bine ca pe vremuri, inteligențele tinerelor generațiuni dela noi, cari 'și închină viața lor frumoaselor litere.

Din acest curs bătrân, dar totdeauna verde, al cărui imperiū nu i 'l poate usurpa nicio inovație, am învățat și învățăm nenumăratele feluri de stiluri — stilul... clar, concis, pompos, ușor, măreț, simplu, sublim, patetic, larg, ornamentat, chiar înflorit și alte multe. Tot dintr' însul am învățat ce sunt figurile saū tropii, cum se cheamă luarea totului drept parte și a părții drept totul, a omului drept locu 'i, a locului drept omul șcl., în fine toate subtilele deosebiri formale între sutele și miile de feluri a se exprima ale omului.

Toate stilurile le putem învăța din savantul meu curs francez, afară numai de unul singur, — dar poate că de acesta nu simt încă nevoe tinerele noastre generațiuni de literați.

Eră o excelentă școală de croitorie cursul meu, cu deviza clasică *le style c'est l'homme*,

unde am învățat să croesc feldefel de haine, să le cos, să le brodez, la nevoie să le cârlesc, să le repar și să le scot pètele; dar unde niciodată n'am aflat anume pentru uzul practic ale cui sunt acele minunate și deosebite vestminte; și, necunoscând mușteriu, se 'nțelege că n'am învățat nici cum se ia măsura. Am învățat croitoria fără a mă gândi o clipă că este o artă al cărei scop ar fi să îmbrace trupul cuiva.

Așa, când am ajuns și eă calfă și am voit să lucrez pe seama mea, când m'a venit și mie un mușteriu, o idee, să 'mă ceară o haină ca să se poată prezenta în lume, am pus mâna aiurit în grămada de vestminte, și am trântit în capul blond și buclat al unui copilăș de prințesă o mantie largă de pelerin nespălat, în spinarea unui arlechin șuiă o largă purpură imperială, iar pe umerii mândri ai unui tînăr Cesar, o cazacă pestriță de paiată cocoșată.

Și le-am dat drumul în lume așa, și lumea, care judecă pe oameni după vestminte, cum spune înțeleptul Nasr-ed-din-Hogă, a dat de pomană copilășului prințesii, s'a pro-

sternat înaintea arlechinului, iar pe tînărul
meu Cesar l-a fluerat și huiduit!

Ce succes!... De ce?

Fiindcă un singur stil a fost uîtat sa-
vantul meu curs francez să mă 'nvețe, unul
singur — stilul potrivit, tocmai acela care 'mî
trebuia, singurul care se poate numi stil.

Nu e decît unul.

Nu știu cine a zis odată în glumă că e
foarte ușor lucru să faci o statuă. Nu 'ți
trebuie decît o stană de piatră; în sînul ei,
tocmai în mijloc, stă închis un Apollo, ca
un miez viu care așteaptă să crape coaja
lemnoasă. Ei! n'ai decît să o spargi tu și
să dai drumul captivului... Iei o daltă și un
ciocan și scobești la oparte, încet-încet, țan-
dără cu țandără, învelitoarea de prisos, și
Apollo apare victorios și strălucitor. Bagă
numai bine de seamă să nu 'ți scape dalta
și să atingi miezul.

Acuma, poți să scoți pe Apollo păzind
turmele și luminând pe ciobanii primitivi
ai Tesaliei, conducîndu'și carul, învingînd
șarpele orî cîntînd pe lira cu șapte coarde
după jertfirea cutezătorului satir; poți să

scoți decî un Apollo simplu, maiestos, fulgerător saŭ sublim — asta e chestie de stil.

— Dar bine, zic eŭ, care am învățat pe de rost cursul francez de retorică ; eŭ știŭ în cîte feluri poate să mi se arate fiul Latonei ; stilurile toate le cunosc, decît numai un lucru, nu știŭ cum să 'i fac statua.

— Dacă nu știŭ, du-te de 'nvață, îmi răspunde glumețul meŭ, și vei vedea (dacă vei fi fost chemat să poți învăța) că nu 'ți trebuie deloc să cunoști toate stilurile, îți trebuie să cunoști numai un stil — stilul potrivit, care le încapă pe toate spre a se putea potrivi, după nevoie, la orice intențiune.

Așa că aceea ce cursul francez îmi spunea că erau deosebite stiluri nu erau decît variația de atribute ale unuia și aceluiași stil, atribute cari trebuiesc ținute în dulap închise, și îmbrăcate numai la nevoie. Nenorocire aceluia ce va greși haîna ; acela va păți ce am pățit eŭ cînd le-am dat drumul în lume prințisorului, arlechinului și Cesarului schimonosiți.

Pînă să ne reîntoarcem la cercetarea stilului, câteva digresiuni fără disciplină cred că nu strică.

Noi știm că, dintre toate fenomenele, acele ce ne interesează mai mult pe noi oamenii sunt mișcările sufletești ale omului. Un spirit paradoxal ar putea îndrăzni să spună că sunt două lumi întregi, două universuri. O picătură de rouă limpede ce cade din înălțimile senine, în drumul ei către pămîntul din care a fost sorbită 'n sus, reflectă din pereții 'i tot văzduhul larg. Ceea ce, dela pereții acestei infime sfere reflectoare, este fără margini în afară, se adîncește 'n năuntru ei, afundându-se iarăși fără margini. Acolo, în strîmtul fund, ca și afară 'n larg, sunt iarăși toți sorii, toți luceferii, toate stelele și calea robilor. Dela pereții ei, în afară o nemărginită lume, — o altă nemărginită lume în năuntru; margine nu e în afară și orî încotro; asemenea în năuntru, d'a'ndăratele și orî încotro, margine nu e.

Așa este și sufletul omenesc, ca bobul de rouă: o infimă oglindă sferică cu conștiința absurdei adîncimi proprii — în afară 'i

și 'nainte'î orî încotro, infinitul mare; în năuntru și d'a'ndăratele, infinitul mic. Intre aceste două infinituri, între aceste două lumî. e o ciudată și grozavă deosebire: pe cînd infinitul mare este ideal deși palpabil, infinitul mic este singurul real deși impalpabil. Căzînd din înălțimi, oglinda de rouă, în drumul ei, schimbă perspectiva interioară după punctele liniei sale de cădere; asemenea și sufletul nostru, în trecerea'î, schimbă în adîncimile sale lumea din năuntru după schimbările lumii din afară.

Câți stropi de rouă între cer și pămînt, atâtea oglinzi mișcătoare și atâtea ceruri asemenea—câți oameni atâtea suflete și tot atâtea lumî.

Și iată dar de ce, mai mult decît tot universul cel mare, ne interesează universul cel mic; fiindcă, cu cât cel d'întăiu se'nalță și se depărtează tot mai mult de noi, cu atît cel d'al doilea se adîncește și ne pîtrunde; unul se 'ntinde, celălalt se strînge; unul *este*, celălalt *suntem*, — *estele* acela e o idee numai, acest *suntem* ni'î singura realitate posibilă,

Așa, pentru înțelesul omului nu'î nimic mai important decât înțelesul omului, fiindcă, prin comunicarea înțelesului la înțeles, realitatea se potențiază. Infinitul palpabil, dar ideal, se adâncește în oglinda sferică și devine infinitul impalpabil, dar real. Dar oglindit acuma dintr'o oglindă într'alta? O a doua adâncire, o altă lume și mai impalpabilă, dar cu atât mai reală. Să luăm două oglinzi sferice: soarele uriaș se strânge în adâncimile uneia ca un punct; din cea d'întâi, acest punct se adâncește încă odată în a doua, și când a ajuns ca vârful acului de albină, atunci aruncă în focarul de reflexie cea mai intensă lumină și căldură.

Toate aceste schimbări, toate aceste raporturi — între infinitul mare și infinitul mic, și apoi între acesta, devenit la rîndu'î mare, și cel d'al treilea, care 'l potențiază la rîndu'î — aū totdeauna măsuri fatale din carî nu se iese. Fie oglinda imperfect sferică, neregulată, deformată, burdușită, oricum colorată, ea își va păstra ca atare un mod totdeauna același de oglinzire — totdeauna

va fi un echilibru, un chip constant de raporturi între *ce* și *cum* se oglindește.

Dar unde ne ducem cu atâtea ciudate digresiuni fără disciplină? Ne depărtăm prea tare de obiectul vorbirii noastre, de stil... Din contra, iată că am ajuns tocmai la dînsul.

Precum stropul de rouă cade, cade mereu căutând odihnă, asemenea căutând odihnă trece, mereu trece sufletul omului. Și el e o oglindă sferică, vecinic în mișcare, rotindu-se pe axa ei și mergînd prin spațiu ca și corpurile cerești. Schimbînd mereu punctul de perspectivă, echilibrul nestabil și un chip constant de raport între *cum* și *ce* oglindește îi sunt neapărate ca să poată oglinzi.

Pentru aceasta, — pentru a putea păstra echilibrul, — trebuie, atît în rotirea cât și în mersul său, să stăpînească ritmul pornirii inițiale, ale cărui faze de accelerare sau domolire, de odihnă sau de precipitare să se facă gradat și oblu, iar nu smucit și sdruncinat, pentru ca să nu se strice oglinda fără a 'și putea îndeplini menirea... Numai așa

poate comunica, la rîndu 'î, limpede imăgînile, ce le primește din afară, unei alte oglinzi similare, cu care în treacăt se 'ntâlnește în această scurtă plimbare prin lumina vieții.

Ritmul — iată esența stilului.

* * *

Mișcările lumii imprimă și sufletului nostru mișcări corespunzătoare, și între aceste două serii de mișcări raporturile trebuiesc să fie de un chip totdeauna constant; fără de acesta, echilibrul nestabil, de care am vorbit, nu s'ar mai putea mîntîine, iar înțelesul nostru, prin urmare, ar deveni imposibil.

Când ne aflăm în fața unei lucrări de artă, fenomenul mișcării noastre sufletești se îndouiește. Sufletul nostru este solicitat la o îndouită legănare și, decî, cu atît mai necesar devine echilibrul nestabil, cu atît păstrarea chipului constant de raporturi mai indispensabilă.

Pe complexa claviatură a unei imense orge, un titan maestru-organist lucrează, fără

un moment de rapaos, un preludiu chaotic fără soluțiune. Toate tonurile majore și minore, toate modulările posibile și imposibile, cari n'aũ secret pentru dînsul, le perindează pe simțitoarele clape, și toate după niște fatale legi, pe cari el nu le poate călca niciodată, dacă nu voește să spargă minunatul instrument. In acel preludiu, el își cântă sieși, se'nțelege și se place pe sineși.

Dar iată că un mititel gnom se furișază sub coatele maestrului. Printre degetele titanului, cari toate joacă de colo pînă colo pe complexa claviatură, mititelul își vîră și el mâinile: nemerește deschizăturile și, atingînd și el cu dibăcie clapele, fără să supere cătuși de puțin, în fuga jocului, degetele marelui maestru, suprapune seriei de acorduri ale preludiului chaotic o melodie care, fiindcă e resultanta acestuia, se potrivește cu acesta, e realizarea lui posibilă și rațională.

Ce cuminte, ce dibaciũ, ce înzestrat și meșter mai ales trebuie să fie gnomul pentru ca să poate face fără greș un așa minunat *tour de force*!

Ei! sufletul meu e orga misterioasă; titanul, care preludează fără un moment de repaus pînă ce orga pierde puterea de a mai scoate măcar o notă, este lumea; iar gnomul ești tu, tu poetul, tu artistul.

Ia seama bine, gnomule! Ia seama bine la tonul precis, la înțelesul adînc, la ritmul susținut al preludiului titanic, și improvizează'ți în consecință melodia clară. Mai ales, ferește-te nu cumva să atingi degetele foarte simțitoare ale marelui tău acompaniator, care, necăjit că i-ai deranjat lucrarea proprie, s'ar răsbuna pe tine făcendu'ți cîntarea ta, printr'un magistral acord ținut, monstruoasă, absurdă, imposibilă.

Te povățuesc, dacă ești agiamiu, nu 'ți încurca mâinile pe o claviatură așa de sensibilă, printre degetele unui așa de statornic și absolut maestru.

Cînd din sufletul meu, care e legănat vecinic de mișcarea lumii, tu, poet sau artist, voești să scoți un acord nou, nu trebuie să uiți că eu nu te pot asculta, te arunc departe sau fug departe de tine, dacă te 'ncerci la ce nu poți bine, dacă mă silești să 'mi

stric echilibrul nestabil și astfel să 'mă poticnesc înțelesul.

Care va să zică, gnomule, dacă asta ți-este datul tău; dacă tu, improvizatorul, ești legat de acompaniatorul cel mare, cu care sufletul meu are legături înainte de sosirea ta sub coatele lui, atunci improvizația ta melodică este în esența ei roaba acompaniamentului. Numai inventivitatea melodică este a ta; liber ești să 'ți alegi tonul, acordul și momentul când să intri și tu cu mâinile tale pe claviatură; liber ești să construiești, pe seria eternă de acorduri ale preludiului, infinite jocuri, după generositatea și temperamentul fantaziei tale; toate însă trebuiesc să nu iasă din ritmul lui. Aminteri, fie cât de torturată ca structură, cât de variată ca forme, cât de bogată ca întorsături, cântarea ta va fi monstruoasă, absurdă, imposibilă.

Când, în valurile de acorduri pe un ton, lente și solemne, ale preludiului, tu vei nimeri alt ton și vei precipita mersul melodiei tale; sau când, pe o cascadă precipitată a lui, vei voi să te oprești ca să faci o fioritură *ad libitum*, vei fi un gnom prost, care

nu poate fi ascultat decât în bătae de joc, și care merită luat de ceafă și aruncat cu dispreț departe pentru îndrăsneala și prostia lui, — fiindcă a avut neomenia să intervie cu un *charivari* în sublimul preludiu.

Acea dibăcie de a 'ți strecura cu o potrivită mișcare, în mersul preludiului etern, potrivita ta invenție melodică de câteva tacte, acea virtuositate, este aceea ce numim stilul.

* * *

Un autor ne povestește istoria a doi prieteni, frați de cruce, cari se ceartă, se dușmănesc, se bat și se omoară pentru — o femeie, se'nțelege.

E o veche poveste ; nu face nimica însă : dacă povestitorul va fi un artist, o vom asculta încă odată cu plăcere, precum ascultăm totdeauna un cântec din copilărie numai să fie bine executat — lucrurile frumoase nu se 'nvechesc niciodată.

Să vedem.

Artistul ne arată mai întâi ce legături strânse erau, încă din școala primară, între

cei doi prietenî, Petru și Paul; cum niciodată nu s'a desmințit devotamentul și stima unuia pentru altul; cum unul a scăpat dela moarte pe altul cu primejdia vieții sale proprii șcl... Dar iată că Petru, care iubește foarte gelos pe o femeie, Tincuța, începe a avea bănueli în privința lui Paul.

Femeea e o femeie ca toate femeile cuminiți : ea nu e nebună să lupte a risipi bănuelile lui ; ba, prin zîmbete cu două înțelesuri, prin protestații intenționat stîngace, prin lacrimi ostentativ picurate, hrănește sistematic acele bănueli. Femeea își cunoaște bine arta : un bărbat cu cât teme și bănuiește, cu atît e mai ușor de stăpînit. Ea știe că un prietin bun al bărbatului care o iubește este totdeauna o mare primejdie pentru imperiul ei : o ruptură între cei doi prietenî, îndepărtarea importunului, este un triumf neapărat pentru politica femeii, politică de pacinică și neturburată stăpînire. Pentru a ajunge la acest triumf, femeea are un arsenal întreg de arme ; le poate rupe fără succes pe toate afară de una, una supremă, dar absolut sigură.

Tincuța începe să vorbească cu Petru numai și numai de Paul : Paul în sus, Paul în jos ; Paul e drăguț, glumeț, spiritual, nostim, *charmant*. Petre cam începe să țifnească. Dar iată, intră Paul : Tincuța nu poate stăpâni un strigăt și o mișcare de mulțumire. Cu toate că Paul e foarte grăbit, ea nu'i dă voie să plece : trebuie neapărat să dejuneze cu ei. La dejun, Petru ceartă slugile, cât p'aci să dea cu farfuria 'n cap jupănesei, pe când Tincuța și Paul rîd și povestesc fel-de-fel de nimicuri. Seara la masă, ea regretă că nu l-a poftit și pe Paul. N'are poftă de mâncare și stă pe gânduri cu privirile perdute ; bate toba repede cu degetele pe masă ; oftează ; se scoală ; e nervoasă ; plînge tamenisam fără să poată spune de ce. Apoi se culcă, și adoarme sughițând. În fine, un cortej întreg de simptome alarmante. Peste noapte, se svîrcolește sub opresiunea unui vis urît ; geme, dă un țipăt, și Petru aude clar, printre dinții ei cari scrișnesc, un nume !... Grozav !... « Ah ! Paul ! »

Soarta lui Paul e hotărîtă acuma. Petru a mai avut cu amicul său oarecarî micî îm-

punsături; de astă dată, ruptura trebuie făcută cu toată pompa. Se 'ntâlnesc. Petru foarte 'ncruntat îl invită, ca după vechiul lor obicei, să bea o bere împreună într'un colț discret, pentrucă are «să'î spună ceva»... Acuzări categorice și violente de o parte... protestări de nevinovăție de alta; și, vorba înfierbântându-se :

«Mișelule ! Trădătorule ! pentru femeea mea...

— Neghîobule ! pentru o...»

Atunci Petru se scoală drept în picioare, ia halba 'n mână, o ridică d'asupra frunții vechiului său prietin și... Câteva puncte...

Și?... și?... zic eu în culmea neliniștii.

«Trebuie să spunem (urmează autorul) că Petru era una din acele naturi pasionate cari poartă în adîncul sufletului lor mai multe motive de turburare de cât le poate da lumea de afară : ele sunt ca marea. Priviți-o sub cerul senin, sub pîcla apăsătoare a ecuatorului, când nicio suflare cât de ușoară nu adie d'asupra'î; priviți-o cum începe-a fierbe ; clocotește, se umflă, se ridică uriașă ; se sbate, se smacă, tot tare și mai tare, tot

mai iute și mai iute vasta anarhie a talazurilor peste talazuri! Am omorît Zeii! e mort Neptun! n'are cine să le mai înțelească cu o singură 'ncruntare, cu un singur semn. Uitați-vă ce sbucium satanic din chiar senin! ascultați mugetul acesta sgu-ditor de ceruri! Corăbier, nu 'ți mai perde vremea, atât de prețioasă pentru mântuirea sufletului tău! lasă sforile velelor și închină-te : adîncul te chiamă nerăbdător! Uraganul năpraznic e în culme! Cine? cine l-a pornit cu așa grozave porunci? Marea însăși. Ea se chinue din propriul și profundul ei neastîmpăr. Iată sufletul omului pasionat...»

— Ce frumos stil! ce minunat! zici dta. Iată un model de stil pompos, grandios, sublim.

— Mărturisesc, răspund eu, că n'am prea citit de mult un curs de retorică. Poate că în retorica dtale oficială așa lucru să se numească stil sublim; să 'mî dai însă voe să'l numesc, cu tot respectul pentru dta...

— Cum?

— Stilul prost.

— Ce? Dar ăsta este stilul tuturilor poetilor celebri, ca Victor Hugo, Schiller, Lamartine, Bolintineanu...

— Poate fi și al lui sfântul Ion-Gură-de-Aur, tot cum zic eu rămâne.

— Dar de ce? nu 'nțeleg.

— Tocmai fiindcă nu 'ntelegi... Dumneata ai uitat să vezi că, pe câtă vreme noi am privit împreună panorama mirifică a mării numai de hatîrul unei uzate și banale comparațiuni, ai uitat că, departe de acel impunător spectacol, într'un colț discret de berărie, amicul nostru Petru stă cu halba ridicată d'asupra frunții închipuitului său rival. Dumneata nu bagi de seamă, pentru că ești distras, că cei doi vechi prieteni sunt osîndiți să mai stea mult în aceeași atitudine, ca grupul lui Canova, Teseu răspunzând pe Minotaur, fiindcă autorul mai are încă vreo treizeci de pagini de digresiuni, cari se numesc, în critica modernă, *analiză psihologică*.

— Dar atunci, vrei să reduci novela la proporțiile unui simplu fapt-divers de ziar,

și romanul la forma strictă a unui raport de agent polițienesc.

— Ba nici decum ; dar plimbă-mă pe mare la vreme și cu socoteală. Toate priveliștile mării și toată banala dtale ingeniositate de a'mi compara chinul sufletului omenesc cu al talazurilor îți sunt gratuite și mie chiar nule. Eă voiă s'auz pocnetul paharului spart în capul lui Paul... Mă smulgi de lângă el printr'un marafet uzat ; îmi oprești brutal o mișcare pornită ; mă plimbi pe la ecuator pornind artificial o altă mișcare de un ritm disparat, și, pe când eă port grije de soarta lui Paul, înghesuit într'un colț strîmt, dta cauți a mă face să plâng soarta unui corăbier pierdut în pustiul talazurilor. Dar ce sunt eă ? Ce e capul meă, să te joci cu el ca un copil cu o minge, pe care o bate fără socoteală de toți pereții, lovind-o când cu mâna, când cu piciorul ? Auzi dta ! pentru ca să'ți numesc sublim stilul, dta să 'ncerci a mă face să iaă o halbă drept sabia lui Damocles, și o berărie drept Labirintul, să confund pe Petru cu Teseă și pe Paul cu Minotaurul !

Ei, nu ! stilul care vrea să mă prostască astfel nu'l pot numi sublim ; îl numesc altfel.

* * *

Ți-aduci aminte, cititorule, de frumoasa poveste bătrână ? Un socru avea doi gineri, unul cărămidar și altul zarzavagiū. Fetele moșneagului se rugau la Dumnezeu, una, să plouă din destul ca să le crească mari zarzavaturile, alta, să fie secetă ca să li se sbicească mai de grabă cărămizile. «Două sunteți într'o casă, a zis bătrânul, și nu vă mai poate Dumnezeu împăca !» Așa e lumea noastră, ca fetele acelea, peste puțină de împăcat, pentru că are deodată nevoi diametral opuse : câștigul și mulțumirea unuia este paguba și contrarierea altuia.

Iată minunata invenție a tiparului.

Ce n'ar putea spune un retor, un poet, despre binefacerile descoperirii lui Gutenberg ? Dar ea a dat umanității oarbe lumina ochilor ! dar ea a rupt lanțurile sclaviei ! ea a ridicat din uitarea și părăsirea seculară seminții ce păreau blestimate la vecinic în-

tuneric și nenoroc, chemându-le la dignitatea vieții istorice! ea a îmblânzit fiarele pustiilor! ea a consfințit Libertatea, Egalitatea și Fraternitatea! ea a întronat și apără drepturile sfinte ale omenirii și ale omului! Mă rog, ce n'a făcut?

Dar eu nu sunt nici retor, nici poet, ca să m'aprinz așa din chiar senin de entuziasm pentru invenția tiparului, și spun d'ad dreptul, fără nevoie de punte de exclamație, că ea a fost un mare noroc pe deoparte, dar pe de alta și o mare pagubă. Acestei invenții, e adevărat, îi datorim o însemnată parte a progresului material, prin dezvoltarea științei, prin împrăștierea multiplă și repede a cunoștințelor pozitive; dar tot așa de adevărat este că pe calea artei literelor, invenția tiparului nu numai că n'a făcut vreun mare bine, dar a făcut chiar serioasă stricăciune. Iată cele două fete așa de greu de împăcat ale moșneagului: a plouat din belșug — castraveții uneia au crescut mari și frumoși, dar s'au fleșcăit cărămizile celeilalte.

Invenția tiparului a dat naștere unei co-

losale erori, anume : a făcut pe oameni să creadă că literatura este o lucrare de utilitate pipăită, că arta literelor este o necesitate imediată pentru societatea umană, că este menită să aducă foloase imediate, practice și pozitive.

Așa, s'a confundat cântecul fără folos cu o rețetă de leac sigur, s'a confundat floarea inutilă cu rodul util. Toată lumea s'a pus cu furie pe cultura florilor ; n'a rămas palmac de pământ neînflorit, și turma omească, dând năvală în vasta livede, s'a apucat să pască cu nesățiu la flori — flori, flori și iar flori.

Așa, nu se mai știe astăzi deosebii floare de floare ; toate sunt bune de păscut : laptele cucului ca și rara floare a alunului, trandafirul de Șiras ca și floarea scaetelui de pe marginea drumului. Și nu e gură care, rumegându'și ce a păscut, să nu aibă mica sa exclamație de mulțumire, orî de desaprobare, în orice caz de afirmare a competenței, sensibilității și autorității gustului său "personal... Asta'î bună ! excelentă ! îmi place ! asta n'o înțeleg ! asta nu are gustul destul

de picant! Asta trebuia mai coaptă! asta e veștedă! asta e numai pîrguită!

Și asta se chiamă vastitatea literaturii moderne, și popularizarea artei literelor; toți o cultivă, toți o pasc, toți o rumegă.

Așa, s'aũ nascut stilurile infinite, și școlile, și autoritățile, și curente, și mōdele și reputațiile. Așa, precum se zicea odinioară că, pe fața pământului, nu e o clipă fără o moarte și fără o naștere, putem zice astăzi că nu e o clipă fără născutul a două flori și păscutul a trei.

Din vârful munților și pînă în fundul văilor, sfirite roatele tipografiilor fără minută de odihnă, vĕrsând clăi de flori pentru turma rumegătoare, și tot nu'î pot birui teribila poftă de mîncare, cu atît mai nepotolită cu cît procesul digestiunii este mai zadarnic și mai fără folos de hrană: o simplă iritare de funcțiuni fiziologice, fără urmă de câștig pentru organism — sacîz morfolit și murdărit de geaba în bale.

De aci, rezultă apoi că florile rare, cari trebuiaũ să înfrumusețeze livedea, se perd înăbușite în belșugul vast al buruenilor, cari

trebuiaŭ plivite și distruse. De aci, rezultă că atunci când vrei o floare, dela care, ca om cuminte, ceri ce poate să 'ți dea floarea, frumusețe și miros, iar nu gust și hrană, trebuie să te 'ntorci la câteva glastre vechi de-acasă : în livede e foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să găsești ce'ți trebuie.

«*Cætera desiderantur*», astea sunt cuvintele cari țin loc de «sfârșit» după ultima frază neisprăvită a operei clasice, ce ne-a rămas, din nenorocire, trunchiată. *Cætera desiderantur* ! precum se doresc brațele pierdute ale Venerii, precum se dorește restul grupului. Unde e tînărul și ușuratecul Paris ? unde e nobilul braț care primea mărul ? unde or fi *cætera* acelea, magistrala încheiere a lui Tacit ?

— A ! vezi ? tiparul ! Dacă ar fi fost tiparul, îmi zice cineva, nu ai mai dori-o, pentru că ai avea-o.

— Ba nu, răspunz eŭ ; deloc.

Fără tipar, am avut-o, o am măcar pînă la *cætera desiderantur*, și mă mulțumesc cu atâta, cu tot regretul pentru cele pierdute. Dar dacă era tiparul, o perdeam toată : floarea

se perdea, cufundată pentru vecie în vastul noian al buruienilor. N'am încredere în judecata mea pînă într'atîta, și cu atît mai puțin în a altora, încât să crez că, dintr'un ocean imens de buruieni, mi-ar putea denunța o floare nobilă înecată în umbra deasă.

Așa, încă odată, rezultatele tiparului pe calea practică și utilă sunt incontestabil fericite; pe calea frumoaselor litere însă, ele sunt nenorocite: pe calea d'întâi ne ajută să găsim la sigur; pe cea d'a doua ne face desigur să pierdem.

* * *

Dar ce are a face invenția tiparului cu cestiunile estetice? Are mult aface, și despre aceasta s'ar putea scrie mai multe de cîte pot încăpea într'un cadru strîmt ca al notițelor de față.

Orî cât ar fi cineva de înaintat în vederile politice, orî cât ar crede că, numai din ridicarea neconținută a nivelului intelectual și moral al unei societăți, și numai din trep-

tata egalizare a condițiilor de trai al indivizilor, poate resulta ordinea ideală a statului și culmea de înflorire a speței umane — trebuie să recunoască un lucru, că niciodată nu se vor egaliza puterile și virtuțile particulare ale indivizilor. În lumea viitoare, în lumea pe care cel mai extrem utopist o poate visa, vor fi diferențe de închipuire, de judecată și de gust de la individ la individ.

Cel mai extrem utopist nu și-ar putea, credem, închipui o lume compusă din indivizi absolut deopotrivă la spirit, o lume în cari toți indivizii să fie egal de talentați, să aibă lipsiți de talent, egal de inteligenți sau egal de proști. Mai înțeleg să nu crează cineva că la un moment dat domnul Voltaire poate fi mai de spirit de cât toată lumea; oricine care se simte mai sigur zicând *noi* decât zicând *eu*, are dreptul să se mândrească de concursul anonim ce el îl dă lumii ca să o facă mai de spirit decât celebrul bărbat. Dar ceea ce n'ar fi de înțeles ar fi să și închipue cineva o vreme când, în toată lumea, fiecare să aibă tot atâta spirit cât domnul Voltaire.

Așa fiind, talentele, mai mult sau mai

puțin numeroase la un moment dat, vor fi în lumea aceasta vecinic niște excepțiuni; asemenea și cei ce le vor înțelege acele talente vor fi iarăși niște excepțiuni mai mult sau mai puțin frecvente; totdeuna însă imensa majoritate a lumii va fi compusă din oameni normali, cari nu vęd cu gândul decât pînă la vîrfurile nasului, și vęd cāt le trebuie. Generații după generații de imense majorități se vor strecura fără să lase în urma lor ceva deosebit una pentru gândirea alteia; cu păstrarea patrimoniului de gândire și cu continuarea speculării lui, vor fi însărcinați totdeuna numai câțiva, un foarte restrîns număr: aceia vor însemna cultura și progresul lumii întregi, aceia vor putea să dea un înțeles altul continuității speciei umane decât al continuității altor spețe animale.

Și pentru aceasta, ei trebuiesc, în afară de tot ce e variabil, local și trecător, să penetreze, în lumea aceasta, adică în raportul dintre ea și om, ceea ce este constant, general și vecinic.

Trebuie să înțeleagă dar orî și cine ce grea e sarcina acestor puțini, — sarcina artiștilor

și gânditorilor, — și cum trebuie ea să se îngreuneze cu cât mai multe generațiuni se succed, pentru că, cu cât mai târziu e venit artistul său gânditorul în lume, cu atât îi trebuie mai multă originalitate și mai mare putere de concepție pentru a covârși capitalul din ce în ce sporit de gândire umană, și pentru a găsi forma nouă.

Ce se 'ntîmplă de când cu tiparul ?

Frumoasa sarcină a gânditorului său artistului găsește mijlocul de răspîndire și de păstrare sigur în această minunată invenție, e prea adevărat; dar de aci a rezultat zădărnica și pernicioasa închipuire că orî și cinc, numai buna-voință să nu'î lipscască, se poate înscrie voluntar în rîndurile nobilei falange, din momentul ce arma s'a găsit. Orîce cap sec, orîce minte săracă, și, ce e asemenea rău, orîce om cu bun simț, său exemplar de duzină, a renunțat la onorabila stare de simplu fiu și apoi de tată de familie, pentru a juca un rol distins în umanitate. Toți fiil și tații din milioanele de duzine aū înțeles pe semenul lor mai bine decăt pe un altul, și astfel s'aū ridicat de jos legioanele de moraliști

generoși, poeții și criticii umanitari, și șarlatanii ideologi, mistici, simboțiști, naturaliști. și profeții sociologi, etc., cari au înecat în valurile lor sgomotoase glasul a doi-trei inși aleși de sus, aiurind mintea lumii întregi, ce nu s'a prea arătat de astădată să aibă mai mult spirit de cât domnul Voltaire.

Și n'are a face invenția tiparului cu arta literelor?

Dar pe toate foile de papyrus și pe toate fêșiile de pergament nu s'a făcut atâta artă în două civilizații antice întregi, câtă se face într'un an numai pe hârtia de la Letea!

* * *

Și acum să ne întoarcem iar la talent.

Cea mai mare supărare ce un om poate face altuia e să'i tăgăduiască talentul de care acesta se crede, pe nedrept, înzestrat. Niciodată cu lauda și cu stima nu vei ajunge să mulțumești pe un om lipsit de talent atâta cât îl poți mârni cu tăgăduirea sa nesocotirea talentului pe care nu'l are. Un poet închipuit nu se va măguli atâta de

aplausele unanime ale cunoscătorilor, pe cât se va irita de critica sa și indiferența unui singur amator.

È ciudat. Omului înzestrat cu adevărat talent îi este absolut indiferentă judecata altuia despre operele sale; el are atâta încredere în puterea lui de expresie, încât, și când se aude lăudat și când se aude criticat, în fața și a aplauzelor, și a bîrfirilor, și a indiferenței, el își rîde în barbă, sigur fiind că foarte rar îl poate pricepe cineva mai bine și îl poate aprecia mai exact decât se pricepe și se apreciază el însuși. Din această siguranță, rezultă nealterarea personalității adevăratului artist, cu toate stăruitoarele păreri multiple și variî ale criticeî și ale amatorilor; din această neclintită încredere în sine, rezultă neînconvoierea lui la vreuna din mode, particularitatea susținută a stilului, disprețul pentru gustul contemporanilor și prin urmare pentru o manieră simpatîcă acestora — manieră care i-ar garanta un succes facil — și disprețul pentru orice imitație a vreunui model anterior sa și contemporan. În fine, pentru adevăratul

artist, opinia publică nu există mai mult și nu'î poate inspira mai multă considerație decât animalele fabuloase.

Rareori, foarte rare, adevăratul artist va asculta cu oarecare încredere părerea cuiva în privință'î. Acea părere trebuie să fie îndelung încercată de el, pînă să capete autoritate. De aceea, îmi pare atît de ridicul amatorul care tam-nisam își dă artistului părerea sa asupra cutărei său cutărei lucrări a acestuia — fie că 'î găsește cusururi, fie mai ales că o admiră.

Dar ia să vedem pe omul care 'și închi-pue a avea un talent pe care nu'l are. Pentru el opinia publică e suverană. El, după ce dă la lumină o producere, umblă zi și noapte să strîngă sufrajele amatorilor cari, toate, pentru el sunt valabile: cele cari 'l aplaudă îl încântă; cele cari 'l condamnă 'l amărăesc. El discută bucuros cu oricine despre producția propriului său talent, și, atribuind lipsa de admirație numai și numai nepătrunderii, e gata totdeauna să facă amănunțite explicațiuni asupra operii sale. Părerile altora despre talentul său sunt o hrană

de care el nu se poate sătura oricât s'ar îndopa: așa dacă nu'l admiră, măcar batjocorește'l; dacă nu'l aplauză, măcar fluieră'l; dă'ți însă numai-decât o părere. Consideră'l ori și cum, numai consideră'l: el n'are încredere în sine, și astfel sufletul lui, care mereu șovăe, are nevoie de o proptea, fie aceea într'o parte sau în alta.

După părerile pe cari le adună de prin toate respîntiile, el își modifică judecata despre propriile lui produceri; după curențele opiniei publice, își face o programă; după succesele obținute de alții, își croiește o manieră ce i se pare sigură. Și astfel, deși sunt atîta de rare 'n lume talentele originale, avem atîția artiști! Pentru aceea, toate fenomenele, atît cosmice cît și sufletești, cărora le-a fost dat un curs valabil de către un talent oarecare, ajung foarte curînd demonetizate prin năvălirea valurilor de falsificări.

Așa s'a întîmplat cu frumoasa antiteză a «trandafirului cu spinul»; așa a ajuns desgustătoare tîncra «Primăvară» și nesărate dulcile zile ale lui Maiu; așa, luna, mai în-

tâiu, din luminoasă ce era, a ajuns întune-coasă ca «un glob de aur», pentru ca, mai apoi, «stăpână a mării», să fie cu desăvârșire compromisă.

Tot așa și cu libertatea, cu patria, cu amorul, cu pesimismul șcl... stilul omului de talent a fost considerat de mulțimea secăturilor numai în partea lui externă. Acestei părți externe fac ele greșala să atribue succesul talentului, și acestei greșeli datorim potopul producerilor de manieră în arte și 'n litere.

* * *

Il prinde saū nu'l prinde — iată două expresiuni populare românești foarte ciudate, în cari încap tot înțelesul frumosului: în ele se cuprinde tot ce poate cineva spune asupra artei, asupra talentului și stilului.

Vedem într'un teatru de stat un actor vechi și experimentat, cu o reputație consacrată de întreaga opinie publică, jucând un rol important. Tot ce se chiamă aparat teatral e întrebuințat cu o perfectă pricepere și dibăcie după regula strictă a școalei

costum, plastică, declamație. Omul își pune toată bunăvoința, se repede, se 'ntepenește maestos, țipă, sforăe, ori sare, țopăie, face toate contorsiunile și strîmbăturile, după cum rolul e tragic sau comic — în zadar ; ne lasă reci: pentru ce? — pentru că nu 'l prinde.

Pecăta vreme, colo în cercul ambulant, tăbărit pentru cîteva zile în mijlocul bîlciului, vedeți pe acest nenorocit clown, cu făina groasă lipită pe sudoarea feții, cu atât mai sdrențeros și mai murdar, cu cât prin acoperișul sfîșiat al cercului inundă de toate părțile lumina soarelui. Domnișoara, prima și ultima călăreață de forță a companiei, dă tîrcoale în arenă pe veteranul ei armăsar alb, care numără atâtea succese. Clownul îi face o curte stăruitoare urmărindu-o în toate mișcările. La un moment, curtizanul găsește prilej s'o ciupească de brațul ei foarte roșcat, care n'ar fi pierdut mult din admirația publică dacă era îmbrăcat. Atunci mândra călăreață îi trage un hobîrnac în nas, care pocnește ca un pistol ; apoi numai-decât dă o biciușcă bētrînului armăsar, și dispăre în

galop. Indrăznețul pedepsit a căzut, și clasică bășică a făcut ecoul nasului; înamoratul se ridică și pleacă obidit, ținându-se de amândouă părțile lovite, plângând și strîmbându-se într'un chip oribil. Rîsul publicului e iresistibil: l-a prins.

Așa e în toate artele, dar absolut în toate.

Iată pe bulevard o statuă enormă. Marmora e de preț și figura pe care ne-o înfățișează este a unui bărbat ilustru. Este o operă foarte scumpă a unui artist de mare reputație. Ilustrul răposat e înfățișat în postura unui orator care salută cu modestie publicul, pe când acesta, entusiast, îl încoronează un discurs superb cu aplauze unanime și prelungite. E o operă de execuție, cum ar zice amicul meu Gion, *impeccabilisimă*. Asemnarea cu răposatul este isbitoare, deși, se 'nțelege, tipul e idealizat; în fine, o operă fără cusur. Toate bune: și postură, și asemănare, și idealizare, și orice poftești; dar — nu 'l prinde pe răposatul deloc.

Iată însă că găsesc în grădina marcluî-om, la Moși, cu cincă bani, un popă de turtă-dulce. Minunatul părinte! e așa de curios —

cu barba și sprâncenile lui albe de zahăr, — cu ochii lui, două cofeturi albastre de colivă, îndreptați în sus către cer, ca și cum ar invoca iertare pentru păcatele oamenilor răi și zavistnici — cu dreapta ridicată, gata a blagoslovi ca un mucenic pe cel care are să 'l mănânce! E de turtă dulce părintele, nu de marmoră; e ieftin de tot, și de o execuție *pecabilissimă*; dar n'ăi ce 'i face — îl prinde.

Pe o pânză de respectabile dimensiuni, vedem o intrare triumfală a unui strălucit împărat — oameni de arme, burgheji, popor, figuri alegorice etc., o splendidă punere 'n scenă. E o compoziție magistrală și savantă. De la vârful pintenilor pînă la vârful penelor, totul e studiat cu scumpătate; nicio aluniță istorică nu lipsește de pe vreo figură, fie chiar alegorică, și toate chipurile acelei multiple lumi sunt penetrate de solemnitatea circumstanței. Ceva mai mult: minunata pânză poartă iscălitura unui artist, pe care opinia publică l-a consacrat — Makart... Toate bune, dar numai de un lucru e păcat: dela impunătorul împărat țapăn pe

calul lui tot așa de țeapăn, și pînă la cel din urmă dobitoc din mulțime — pe nici unul nu 'l prinde.

Pe cîtă vreme ia să vedem acest alt triumf. Iată un cățel, un *Dackl*, care a căpătat premiul întâiu la concursul primei internaționale expozițiunii canine, și care, încărcat de coroane, trece printre toți concurenții de speța lui cu o legitimă mândrie suverană (*Fliegende Blätter*, Nr. 2646, pag. 148). Toți îl privesc cu deosebite sentimente, dela invidia cea mai vînetă pînă la cea mai sinceră admirație, pe când el, abia plecându'și ochii, aproape închiși de funul gloriei, înaintează încet și măreț. Iată un triumf... Sunt niște câini, e adevărat; e un desen pe o pagină mică, semnată de un caricaturist obscur, A. Roeseler — dar pe toți îi prinde.

Așa e și 'n arhitectură, așa și în muzică. Inșiră cât postești colonade după colonade; așază-le d'asupra domuri și domulețe; îngrămădește pretutindenî decorații; întrebuințează zece contrabase, opt tromboane,

patru tobe mari și patru sute de voci — de geaba, dacă nu te prinde.

Așa e și 'n literatură. Toarnă sute și mii de versuri ori de rînduri de proză; cântă toate stelele, luna, soarele, patimile, nimic-nicia, cternitatea — de geaba, dacă nu te prinde.

Așa e și 'n filozofie și 'n critică. Clădește cele mai transcendente, cele mai profunde sau mai 'nalte tractate, cu tot aparatul posibil de erudițiune; combină cele mai ingenioase teorii despre artă, artă pentru artă, cu tendență, cu teză, cu sau fără mai știu cū ce — de geaba, dacă nu te prinde.

Tot așa și în teatru. Poți pune să declame pe toți eroii generoși, toți martirii extatici, toți intriganții mizerabili, toate scenele sublime ori infame, toate închipuitele împrejurări ce pot resulta din ciocnirea patimilor și caracterelor omenești, — de geaba: dacă nu te prinde, *nu te prinde.*

* * *

Resumând cele de mai sus, zic: condiția esențială a operei de artă este însuflarea pe

care nu i-o poate da decât talentul. Fie de orice școală, de orice gen, de orice dimensiune și proporție, aibă tendență să nu urmărească să nu vreo teză — dacă e însuflată de un talent, opera va fi și va trăi, puțin importă cât: o clipă, un veac, ori mai multe. Oricât va fi trăit, dacă a trăit e destul. Intre a nu fi și a fi, e o nemărginire, față cu care deosebirile de durată a ființelor sunt reduse la nimic.

Politică și Cultură

Principiul naționalităților este o inovație politică a veacului nostru, pe care noi, popoarele mici, nu o putem aplauda cu prisos. Acestei inovațiuni, inspirate de cea mai înaltă echitate din partea statelor mari, se datorește existența statelor mici deja independente. Astfel, fisionomia unei importante regiuni a continentului s'a schimbat într'o jumătate de secol ca prin minune. Părinții noștri ne spun prăpăstiile de necrezut despre starea vieții publice în tinerețea lor, par'că ne-ar povesti lucruri de acum cincisute de ani; oamenii încă tineri își aduc bine aminte de vremea copilăriei lor, când nu se

pomenea de drumuri de fier și când numai doț trei orașe din țară erau luminate în centru cu lumînări de seǔ și cu opaițe de păcură. Acum, în urmă, un împărat venerabil ne face onoarea unei visite oficiale și nu'î vine să'și crează ochilor când vede înfățișarea strălucitoare a tînărului stat român; iar state mai bătrâne și puternice nu'și stăpânesc expresia unei fățișe invidii față cu succesele noastre.

Asta e bine; asta dovedește netăgăduit eficacitatea principiului naționalităților pentru propagarea civilizațiunii. Experiența făcută cu tînăra Românie va fi desigur un îndemn pentru diplomația europeană să urmeze mai departe cu aplicarea acestui rodditor principiū, și întru cât privește pe celelalte mici naționalități rēmase încă fără stat particular.

Dar, ca toate principiile, și acesta de care vorbim are un mic inconvenient, negliabil fără 'ndoială, însă destul de caracteristic pentru a merita să fie constatat. Constatarea aceasta ne va desluși oarecum un fenomen ciudat în viața noastră publică, anume lipsa

aproape completă de producțiuni literare și artistice de seamă.

În genere, statele au fost rezultatul necesar al societăților omenești. Societatea a fost rădăcina vie din care a eșit ca un rod specific statul; ea a fost temelia pe care el s'a clădit potrivit. Societățile s'au dezvoltat pe calea materială, morală și intelectuală, după aptitudinile și apucăturile lor de rasă, după condițiile pământului lor și după energia cu care au putut conserva și apăra câștigurile lor de orice fel. Din mersul treptat al acestei dezvoltări, au rezultat încet reformele politice, prefacerile relațiilor între statul cu așezăminte de formă fixată și societatea mergând mereu înainte.

Între deosebitele aptitudini ale societăților, mai ales una este care ajută foarte mult la dezvoltarea statului, adică la întărirea și prosperarea puterii publice aptitudinea politică.

Cucerirea bunurilor naturale, perfecționarea păstrării și prefacerii acestora, înmulțirea schimbului lor, prin cultivarea științelor și artelor utile; apoi expresiunea monumen

tală a gândirilor, concepțiunilor și simțirilor intime și sociale, prin cultivarea literelor, artelor frumoase și filosofiei — cu un cuvânt, tot ce constituie patrimoniul civilizației, ridicat la cea mai înaltă treaptă și ajutat tot o dată de o vitejie tot așa de clasică și de uimitoare ca și geniul ei, nu i-a fost de ajuns unei societăți, poate cea mai strălucită între toate, pentru a'și constitui, măcar în culmea înfloririi sale, un stat câtuși de puțin durabil, necum covârșitor. Și cât a fost de mare acea societate, o vedem asta peste atâtea veacuri de la dispariția ei, și o vor vedea încă veacurile uimite și dominate de spiritul ei fără seamăn, de concepția ei magistrală, de operele ei cari 'și bat joc cu mândră liniște de puterea lui Kronos.

Se poate deci o societate măreață fără stat puternic; dar stat fără societate — mai greu. Intr'o vreme, Alexandru Machedon, pornind din dreapta Adriaticei către răsărit și înaintând ca un vîrtej luminos, bate pe mîntoșii Greci, nimicește pe trufașul Darie al Perșilor, îngenunche la supunere pe marele Por-Împărat de la Indiă și străbate triumfător

Asia și Africa, poruncind să se ridice de la Indus, pe drumu'î, și pînă la templul lui Amon din intrarea pustiului Saharei, șaptezeci de cetăți. Tot în aceeași vreme, de-a stînga Adriaticei spre apus, mica republică a Romei începe a cuceri cu lupte îndărătnice peninsula italică.

De o parte către răsărit, un om cu câțiva soți, fără o societate, făcea în cincisprezece ani o împărăție uriașă; de altă parte către apus, o societate întemeia încet-încet un stat. Praful nu s'a ales de împărăția lui Alexandru în câțiva ani; iar mica republică a crescut mereu pînă ce a ajuns cea mai formidabilă și mai durabilă împărăție din câte au stătut și poate vor mai sta vreo dată pe pămînt.

* * *

Noi ceștia, chemați grabnic la viața de stat prin instaurarea principiului naționalităților, ne găsim astăzi, și firește trebuie să fim mândri de aceasta, cam în situația lui Alexandru-Machedon— am zis *cam*, fiind-că

este o mică deosebire: pe câtă vreme vîrtejul produs de acesta a fost extensiv, vîrtejul nostru este intensiv; cum am zice, Alexandru a amețit o lume ca trombele și ciclonii călători, iar noi ne amețim singuri ca dervișii învîrtitori.

Firește. Statul tînăr, înființat după împrejurări, are nevoie grabnică de o societate. Statul improvizat, în loc de a fi forma de echilibru al forțelor sociale la un moment dat, caută să fie fondul și isvorul născător al acelor forțe. De unde statul ar trebui să fie rezultatul natural al societății, ne pomenim că societatea trebuie să fie produsul artificial al statului. Statul improvizat, simțind că pășește în gol, are nevoie numai decît de un razim pe ce să-și pună piciorul; îi trebuie neapărat o societate, pentru liniștea lui, pentru asigurarea față cu el însuși că existența lui are o rațiune mai temeinică de cît norocul, poate necredincios, al câtor-va momente. Neavînd așa dar pe cine să-și impună lui reforme, se gîndește el mereu la dîsenle; neavînd o societate care să-î ceară ceva după nevoile ei, închipuește el niște

nevoii sociale cărora le decretează pe dibuite satisfacerea. El tot speră și nu obosește a spera că va face să rezulte de la dânsul o societate.

Trebue să mărturisim că statul acesta are aci o sarcină titanică, însă, deocamdată, nu chiar imposibilă. Cucerirea bunurilor naturale, perfecționarea păstrării și prefacerii acestora, multiplicarea schimbului, toate acestea cu stăruință, cu răbdare, cu autoritate brutală când nu merge alt-fel, se pot decreta și înființa. O imitare metodică a modelelor și formulelor existente în lumea civilizată, cum am zice o contrafacere mai mult sau mai puțin dibace a aparatului material, poate da rezultate similare dacă nu egale, adesea destul de fericite. Cum am zis, sarcina statului pe terenul așa numitului progres material este titanică; dar comunicarea, astăzi așa de comodă, cu civilizațiunea societăților înfloritoare, ușurează mult acea sarcină. Fabrici, mine, căi-ferate, poduri, vapoare, baloane, armată, fortificații—se prea poate: modele sunt destule, formulele gata și contrafacerea e totdeauna sigură de aplauze

Europa e un vast teatru cu o mai vastă clacă: ar fi prea simplu acel ce dă o sută de ace cu gămălie să nu aplaude pe cel de la care ia în schimb o baniță de grâu. Fi-rește că e mai minunat și merită mai multă admirație acel ce înghite o sută de ace cu gămălie fără nevoie, de cât acel ce de foame mănâncă o baniță de pâne.

Unde însă sîrguința statului de a înființa în pripă o societate devine nu imposibilă, ci chiar de-a dreptul absurdă, este pe tere-nul moral și intelectual. Statul poate decreta și face să se execute încă trei poduri pe Du-năre, trei-zeci de vapoare pe mare, trei sute de mii de armată și așa mai departe; asta se poate; dar artă, literatură, filosofie!... Pen-tru aceste producțiuni ale spiritului omeneasc trebuie — ceva mai mult de cât un stat poli-tic—o societate așezată de pe vremuri.

O așa societate, în urma prefacerilor po-litice din Europa în secolul acesta, nu o a-vem. La noi n'avem azi de cât o strînsură de lume din ce în ce mai mare, mai împe-strită și mai eterogenă. Această strînsură de năvală, care'si schimbă fisionomia în fie-

ce zi, care n'are nici vreo nevoie mai presus de cele individuale, care nu poate avea o tradiție, și prin urmare în nicio împrejurare unitate de gândire și de simțire, este departe de a fi ceea-ce se înțelege prin cuvintele «societate așezată». Lumea aceasta se aseamănă cu un vast bâlciu, în care totul e improvizat, totul trecător, nimic înființat de-abinele, nimic durabil. În bâlciuri se ridică barace șubrede, pentru timp foarte mărginit, nu monumente durabile, cari să mai rămână și să folosească și altora de cât acelor ce le-au ridicat. Artă, literatură, filosofie,—astea sunt monumente pe cari nici nu poate, nici n'ar avea de ce, să le ridice o lume cum e cea de astăzi la noi.

*
* *

Faptul că la noi statul este aproape totul și societatea aproape nimica, are o consecință foarte păgubitoare pentru cultivarea chiar întâmplătoare a artelor și literelor.

E adevărat, după cum am spus, că, în loc de societate așezată și nchegată, n'avem

decât o lume de strînsură, care își schimbă în fiecare zi fisionomia, care nu poate avea porniri mai presus de cele strict utilitare, care nu poate avea tradiție nici unitate de gândiri și de simțiri.

Cu toate astea, această lume de strînsură mișună aci d'asupra unui element etnic hotărît. Sub tot acest Babel, există o limbă românească, care și are geniul ei; sub toată această vultoare vecinic mișcătoare, există un popor statornic, care și are calitățile și defectele lui specifice, bunul lui simț, o istorie plină de suferințe, nevoi, simțiri și gândiri proprii.

De ce, din straturile acestui popor, nu s'ar putea ivi din când în când unele inteligențe deosebite, cari să dea expresie monumentală acelor nevoi, simțiri și gândiri proprii? De ce, chiar din lumea de strînsură de așa diverse proveniențe, care mișună d'asupra poporului, nu s'ar găsi arareori și individualități de o proveniență mai aleasă și mai nobilă, care să se însuflească de la acele nevoi, simțiri și gândiri ale poporului, și, pătrunzându-se de geniul acestuia, să îl ilus-

treze frumoasa limbă? De ce se'ntîmplă așa de rar în literatură, căci de artele celelalte nici vorbă nu poate fi, o producție de seamă?

De ce? — Am spus-o dela început. Statul are aci greaua sarcină de a forma o societate. Pentru îndeplinirea acestei sarcini, el are nevoie de un puternic aparat politic, pe care trebuie să'l susțină și să'l întărească în fiecare moment. El cheamă la sine toate inteligențele și niciodată n'are destule; orice inteligență trebuie absorbită în această vastă întreprindere a statului.

De aci rezultă importanța exclusivă a politicii la noi: viața noastră publică nici nu are o altă arenă. Un capo-d'operă, un monument, presupunând că ele ar răsări așa ca prin minune din pământ, n'ar avea puterea să miște cătuși de puțin spiritul public, absorbit cu totul de rezultatul unor alegeri parțiale din cine știe ce provincioară. Are publicul cap să mă citească un roman, să mă privească o pictură, să mă asculte o tragedie, când încă nu se știe dacă d. cutare sau cutare mă rămâne sau nu în minister?

Câte inteligențe frumoase și cu adevărată vocație artistică n'a fost înjugate la carul politicei, pentru care n'aveau vocație deloc? Poate că niciuna din acestea, multe puține câte le avem, n'a scăpat de acest jug, singurul care garantează sigur vreun succes și bogat și onorabil.

Dar statul, deși absoarbe pentru aparatul său politic toate inteligențele remarcabile — și, în lipsă de remarcabile, se mulțumește chiar cu mai puțin, — înțelege bine că, voind să improvizeze o societate, nu'i ajunge numai progresul material. El simte că'i trebuie, ca decor de rigoare, măcar semnele exterioare, aparențele unei mișcări intelectuale. Atunci, încep decretele absurde: instituțiuni și școli de artă, pensuni și gratificări la literați și la artiști, premii academice șcl. șcl. Statul încurajează nu numai cultura rasei cavaline, încurajează și cultura artiștilor și literaților. El nu se mărginește a institui ferme-model și pepiniere de viță americană, el institue și teatre, și conservatoare de artă. Și se va dovedi astfel că din pământul mânos al României răsar și cresc

și talentul artistic, alături cu morcovul, și geniul literar, alături cu varza, și spiritul critic, alături cu brojba, și că, precum se poate aclimata pe acest pământ vița americană, așa se pot aclimata și aptitudinile artistice.

Și acelaș stat nu vede, sau se preface că nu vede, cumcă toate inteligențele și talentele de seamă nu'i sunt de ajuns pentru aparatul său politic, dar-mi-te să'i mai rămână și pentru activitatea extra-politică, pentru cultivarea literelor și artelor.

Astfel, cine rămâne la noi să cultive exclusiv litere sau artă ?

Orî tinerî, cari nu aũ nici vîrsta a fi utilizați în viața publică, și aũ încă vreme să facă încercări puerile, așteptînd înrolarea lor în aparatul politic; orî un cap lipsit cu desăvîrșire de sensul practic și utilitar; orî — mediocrități, quasi-inteligențe, pseudo-talente, ciurucurî sociale, cari sunt fericite a aduna dela banchetul strălucit al vieții publice firimituri și resturi de sosuri, în formă de mititele diurne orî sinecure, premioare, gratificații și altele.

Dacă am avea o societate, cum avem și un stat, o societate care să simtă nevoie de literatură și de artă — aș vrea să văz : statul ar mai putea să smulgă pentru aparatul său politic toate inteligențele și talentele ?

* * *

De aci rezultă plângerea nedreaptă pe care noi Românii o facem aproape în toate zilele cu atâta ușurătate. Când vedem că vreo instituție nu merge bine, nu 'și atinge scopul său nu prosperează, atunci n'avem decât un strigăt :

Nu merge ! pentru că și în această instituție se face politică. Dacă nu s'ar amesteca politica, ar merge. Cum vreți să meargă dacă și aci se amestecă politica ?

La prima vedere, ar părea că e drept.

De exemplu, se înființează o instituție savantă cu anumite scopuri de cercetări și de studii științifice. Numai decât pun mâna pe această instituție oamenii politici. Aceștia, se 'nțelege, neavând în vedere decât interesele politice, au să le subordoneze a-

cestora scopurile declarate ale instituțiunii. Nu va mai fi vorba în rîndul întăiî de studii și de cercetări, ci de rezultatele mai mult sau mai puțin favorabile pe cari partidul respectiv le poate trage, pe cale bugetară, ori pe calea satisfacerii micilor ambițiuni personale, din mersul aceleî instituțiunii savante.

O altă instituțiune se fundează ; aceasta nu mai este savantă, ci artistică. Se fac cheltueli însemnate, se clădește un strălucit stabiliment anume, care este înzestrat cu mari sacrificii din partea statului și comunei. Se 'ntêmplă și cu aceasta ce s'a întêmplat și cu cealaltă. Interesul artistic rămâne secundar, interesul politic birue. Oamenii politici nu pot lăsa neexploatat nici acest colț rezervat artei desinteresate: instituțiunea artistică trebuie să le cază pe mână, pentru ca să o întrebuițeze și pe dînsa, ca o armă mai mult, în scop de partid.

Atunci, ce se 'ntêmplă? Se 'nțelege că nu se poate face nici știință, nici artă cum se cade în țara asta ; care va să zică, numai politică!

Și iar începem cu tînguirile.

Cum o să meargă, dacă și aci se vîră politica?

Ei, iată : tînguirea asta, după părerea mea, este absolut nefundată.

Da, politică... Dar ce poștiți?

Statul cheltuește cu instituțiunii savante sume destul de respectabile. Savanți, dè! slavă Domnului, nu prea avem, ca să facă știință serioasă, afară de onorabile excepții. Atunci vă întreb: pentru ce a mai cheltuit statul să fundeze instituția, și pentru ce mai trece cu sfințenie paragraful ei în fiecare buget? De geaba? Incaî, dacă nu se face știință, să se facă măcar politică, ca să dăm barem iluzia lucrului.

Se clădește un mare stabiliment artistic, un teatru, de exemplu. De ce? fiindcă un stat modern are între alte organe de cultură și astfel de stabilimente. Ei? cauți artiști — iaî de unde nu sunt. Iți trebuie literatură—nu există. Iți trebuie public—publicul nu vine la exhibițiile d-tale. Ce'ți mai rămâne de făcut în această clădire, pentru care ai vîrsat sume colosale, și unde ai să

cheltuești anual paragrafe anume? Nu'ți rămâne alta decât să faci măcar politică.

Eû crez că, în loc să ne învinuim și să regretăm că facem în toate și orî unde politică, din contră, ar trebui să ne pară bine și să ne aplaudăm că o putem face așa de bine orî unde și în toate.

Ce folos ar fi, neputënd face știință și artă, să stăm cu mânilé 'n sîn fără să facem nimic. Incai să facem politică! Și, slavă Domnului, cred că nu o facem rău.

Note risipite

EXIGENȚE GRELE

Sunt trei feluri de producții intelectuale : unele mai presus, altele mai prejos de orice critică, iar altele la nivelul criticei. Se 'nțelege că vorbim nu despre părerile pe cari un autor le emite. Acestea pot fi admisibile sau nu, onorabile sau detestabile, generoase sau infame, puțin importă ; e vorba de felul cum ele sunt așternute, de puterea concepției și de înălțarea de spirit a autorului.

Vecinic ideile și principiile lui Machiavelli vor fi denunțate de unii ca infame ; cât lumea însă nu va 'ndrăzni cineva să critice opera marelui om ca putere de concepție,

ca operă de spirit. În felurite opuscule, în nenumărate cuvântări, mulți mărunței, curtizani ai naivității mulțimii, vor detesta principiile și părerile lui; nici prin gând însă nu va cuteza vreunul să'i apretuiască sau să'i desprețuiască opera ca atare; iar acești curtizani, marii și mărunței doritori de a stăpâni, începând cu Frederic-cel-Mare și isprăvind cu cel din urmă agent electoral de mahală, nu vor lipsi, mai ales ei, conștient ori instinctiv, să urmeze cu scumpătate lapidarele povețe ale ilustrului florentin, pe cari le ponigresc pe față, urmând și 'n aceasta tot o povață a lui.

Cine oare, nefiind deadreptul un caraghioz, va cuteza să spună că celebrul secretar, în afară de tendențele și părerile lui, nu ne-a lăsat un capo-d'operă incomparabil? Iată o lucrare mai presus de orice critică — o lucrare așa numită clasică. Exemple altele ar fi de prisos, cred eu; o întregă listă a producărilor geniale nu ne-ar duce mai departe; ba chiar ar fi neplăcut să fac, după vechile calapoade încă la modă, paradă ridiculă de erudițiune, într'o simplă notiță literară.

La al doilea fel de produceri intelectuale, ca și la cel d'întăi, importă puțin părerile, principiile sau tendențele autorului. Pot fi foarte generoase; pot fi așa de morale și de umane, încât autorul să meargă drept în raiu căci le-a debitat numai; dacă opera ca atare, în afară de ele, nu e decât o platitudine incomparabilă, atunci autorul fără 'ndoială e un om mai presus de orice laudă, dar desigur opera stă mai prejos de orice critică.

De al treilea fel, sunt producerile comparabile și deci criticabile. Acestea sunt ca animalele inferioare, asupra cărora este permisă vivisecțiunea în interesul științei, mai înalt decât orice morală și milă. Autorii acestor produceri sunt gânditori puțin mai resăriți din mulțimea cu care a umplut Dumnezeu lumea. Ei, cu un chip mai deosebit și mai interesant, pot să spună adevăruri mărunt, fărămituri de adevăruri mari, și fac astfel omenirii, incapabile să priceapă de-a dreptul un geniū, serviciul de tâlmaci.

În comerțul intelectual al speței, ei se'n-sărcinează să joace între marii cugetători și

publicul cel mare, rolul micilor debitanți stabili săi ambulănți, după capitălașul lor, după tarabă sau tolbă — carte, cărticică, revistă, gazetă șcl. Se 'nțelege că la micul debitant marfa este mai mult sau mai puțin trezită, câteodată mai bine păstrată, adesea cam stricată, dar totuși e o marfă destul de bună pentru mușteriu care, la isvorul cel mare al bogăției, nu putea ajunge, și care o poate găsi aci la 'ndemână. A! dar nu! mușteriu este cu atât mai exigent și mai caprițios, cu cât e mai puțin deprins la gustul lucrului. Intrebați pe orice biet lipsican: o să vă spună daca pe cea mai pretențioasă aristocrată bătrână n'o împacă mai ușor decât pe o tînără mahalagioaică agiamie.

Acesta este rolul teribil al mușteriuului mic: să tortureze pe micul debitant... Și să vezi critică de amănunte! atât mai multă autoritate cu cât mai puțină pricepere, atât mai multă imperturbabilitate, cu cât mai puțină siguranță. Mușterii vor, unul să fie lucrul coala mai așa, altul, din contra, dincoace mai aminterea; pentru unii sunt prisoase tocmai acolo unde alții constată lip-

surî; calităţi se par unuia defectele ce isbesc pe altul, şi deandăratele. In fine, câţi muşterii atâtea capete şi tot atâtea, fireşte, pretenţi şi exigenţe. Ba mai mult : unuia şi aceluiaşi singur, azi îi place aşa, mâine aminterea, şi 'n fiecare zi altfel.

Se 'nţelege că într'un târg cu obiceiuri statornice de pe vremuri, cu tradiţiuni de autoritate, cu deprinderi de gust desvoltat încet-încet şi normal, acest fenomen, cu toată diversitatea capetelor, va fi mai puţin bătător la ochi decât într'un târg de curînd ridicat, cum sunt cele americane şi altele. Aci aŭ năvălit şi năvălesc pe apucate strînsură şi adunătură; fără egală deprindere de gust, fără continuitate şi unitate de tradiţie şi de nevoi publice, şi care schimbă, la fiecare câţiva ani, şi moravuri, şi legi, şi deprinderi, şi costume, ca şi unele speţe inferioare care leapădă la zăstimpuri pielea din vârful botului pînă 'n sfîrcul coadîi.

In târgul de vremi statornicit, micul debitant ştie ce marfă se caută, ştie ce trebuie muşteriuului cunoscut şi credincios : ba îi merge chiar înaintea nevoilor ; chiar i le pro-

voacă, cunoscându'î firea și gustul. Dar într'un târg improvizat, în vecinic provizorat, Dumnezeu mai știe cum să mulțumești pe mușterii. Dai primitivului în pielea goală o bună flanelă, vânătorului preistoric o pușcă și porcarului mărgăritare : o fi bună marfa dumitale, dar mușterii îi găsesc cusururi, de oare-ce... nu le trebuc. Primitivului nu'î trebuie căldură pe spinare și pe pînțece, pielea lui e 'nvățată cu de toate; el are nevoie de zorzoane poleite, să și le pună 'n capul nețesălat; vânătorului îi trebuie un tomahawk, iar porcarului porumb pentru vitele de-acasă... Dar ia să nu bagi de seamă la vertiginosul mers al progresului! ia poftim de le dă a doua zi aceea ce ai văzut că le trebuia ieri. Aș! primitivul vrea acum cămăși de mătase, vânătorul o carabină ghintuită cu repetiție și porcarul briliante.

Ce puținii sunt aceia cari, înțelegând ce le trebuie, știu ce marfă să ceară și sunt în stare s'o prețuiască! și nu mă 'ndoesc că dintre acei puținii ești și dumneata, cititorule.

AMATORUL ȘI ARTISTUL

Am cunoscut o damă din societate, care avea multă pasiune pentru arte. Făcea versuri corecte și adesea foarte convenabile — poezioare juvenile de cadru mic, uneori destul de curățele. În acelaș timp era pianistă, și nu tocmai mediocră — descifra sigur și frază cu gust și pricepere; cultivă totodată cu asiduitate desenul și pictura — desina fin și mai ales zugrăvea cu succes florile și păsărele: liliacul alb și vînăt și rîndurile erau subiectele de predilecțiune. După urmă, lua lecțiuni de sculptură și, după spusele profesorului, avea multă dispoziție în câteva luni modela busturi după natură.

Poezie, muzică, pictură și sculptură — patru arte, cu un egal succes, ca Michel Angelo.

Nu sunt un lingușitor; n'aș fi niciodată în stare să acord aplause unei producțiuni de artă dacă ea nu mi le poate smulge. Aplausele nemeritate în conștiința noastră mi s'au părut totdeauna cea mai detestabilă și mai revoltătoare minciună.

Mărturisesc însă că la fiecă nouă producție, pe care mi-o arăta dama aceea cerându-mi părerea «sinceră», se petrecea în mine o ciudată mișcare. Producțiile ei erau prea rele ca să pot avea despre ele o părere bună, și prea bune ca să am o părere rea. Aveau multe calități manifeste pe cari nu le-aș fi putut tăgădui; dar le lipsea o calitate pe care nu o puteam defini, calitate indispensabilă — nu erau lucrări de artă.

Atunci, foarte perplex, căutam un mijloc să scap și de dama și de conștiința mea, și iată ce găseam :

Doamna mea, pentru un amator, lucrarea d-tale este minunată, și cunosc destui artiști de la noi cari ar câștiga mult în stima mea dacă ar semnă o asemenea operă.

În multe rînduri scăpasem ast-fel. Dormeam acum liniștit pe formula mea, pe care o credeam suficientă, când, într'o zi, dama îmi prezintă ultima ei operă : un cuib de rîndurici sub o strașină, în momentul când părinții, acățați de marginea cuibului, dau de mîncare puilor lacomi cu ciocurile căs-cate.

Eram poate rău dispus, nu știu; destul că astă dată m'aŭ isbit mai întâiu părțile rele. Era și nu era un cuib de rîndurici.

În arta cofetăriei se produc din spumă de zahar colorat figurine de un efect surprinzător: fructe, flori, paseri, miei, șcl. Aș vëzut pe ouele roșii de la Paști scena întreagă a Învierii. Ei! nu știu cum, cuibul de rîndurici al amicei mi s'a părut zugrăvit după o lucrare de zahar de la geamul unei cofetării. Cuibul din natură trecuse prin două prisme pînă s'ajungă la mine — întâiu prin a cofetarului și apoi prin a pictorului.

Dar asta nu va să zică nicidecum că lucrarea era lipsită cu totul de calitate; din potrivă. Am privit-o mult — peste puțină să reprezinte cine-va mai bine un cuib de rîndurici de zahar. Ce fidelitate de tonuri particulare artei cofetăriei! ce rigiditate specifică de candel! ce strălucire transparentă de acadea! În fine o execuție minunată ca atare. Aceste bune calități mă hotărîră să'mi dau părerea sinceră.

«Doamna mea, pentru un amator...»

Dar dama mă 'ntrerupse :

— Mă rog ce 'nțelegi d-ta prin *amator* ?

— Prin amator ?... prin amator?.. știu eu?

— Ce diferență e între amator și artist?

Te rog să-mi spui numai-decât. D-ta ești un om care nu întrebuițezi cuvintele în deșert. Ce înțelegi prin amator și ce prin artist?

Incolțit ast-fel, a trebuit să mă execut ; și fiind-că n'aveam nimic precis de răspuns, am recurs la metoda aforismelor fantaziste. M'am prefăcut că mă gândesc adânc, și cu tonul celei mai sigure teorii am început :

Amatorul lucrează de plăcere morală, și ce produce îl face totdeauna plăcere — artistul lucrează de nevoie intelectuală și foarte rar îl place ce face. Și e natural să fie așa.

Amatorul nu cere să-și exprime în opera lui toată gândirea și simțirea : în ori-ce producție, el își vede covârșită intenția. El vede că a exprimat mai mult de cât a voit, a reușit prin urmare peste măsura dorinței.

Artistul, din contra, în nicio lucrare nu-și poate vedea intenția întreagă acoperită, pentru că el vrea să-și comunice toată gândirea și simțirea.

Intr'un cuvînt artistul vrea să comunice tot și obține puțin, pe când amatorul vede că obține mai mult decât voia.

Amatorul lucrează prin inteligență : artistul prin apucătură. Pe artist îl stăpînește apucătura ; amatorul își stăpînește priceperea. In fine, artistul este un om fără voință, adică un om incomplet, pe cîtă vreme amatorul este un om cu voință, adică întreg.

— Nu înțeleg aforismele d-tale, mă întrepuse dama.

— Doamnă, daca vrei să'ți spun drept, nici eu nu le'nțeleg. Dar d ta ești de vină — îmi ceri să'ți răspunz la niște întrebări din cale afară dificile.

Ce diferență este între un amator și un artist ? e greu de spus ; dar desigur e ușor să'i deosibești din chiar lucrările lor. Ceea-ce pot spune cu siguranță (și privii încă odată cu un zîmbet dulce cuibul de zahar) e că rînduricile d-tale pentru un amator sunt minunate, și cunosc destui artiști de la noi cari ar câștiga mult în stima mea dacă ar semna o așa operă.

SALOANELE NOASTRE

Ca toți aceia cari nu se pricep mult la artă, dar cari o iubesc și mai ales simt în pieptul lor bătând o inimă de român, le-am vizitat amândouă saloanele noastre.

Cititorul să nu s'aștepte cumva la o dare de seamă amănunțită asupra acestor exhibițiuni de artă, cari, trebuie să mărturisesc, aș covârșit puterea mea de judecată. Am văzut amândouă saloanele și sunt încă amețit de impresia adâncă ce mi-aș lăsat-o : o așa ciudată oboseală, o așa discordare nespusă, n'am mai simțit de când am vizitat galeria din Florenza — tot astfel pe munte simți amețală de-opotrivă și la urcuș spre vîrfuri și la coboriș spre poale ; aceeași clătinare, aceeași pierdere stranie te copirnde și aplecându'ți privirile spre valea întunecată, ca și ridicându-le spre bolta albastră.

Adîncimea ne afectează ca și înălțimea. Peste puțință de spus ce am văzut, și'n orice caz de necrezut chiar dacă aș spune.

Cele două saloane, copli ai aceleiași patrii, în luptă fraticidă, sunt așezate față'n față pe strada Franklin. Ele'si îndreptează unul altuia cu multă bravură sulițele a mai multor perechi de steaguri tricolore: răsboiul civil este deschis. Sunt de-o potrivă de puternice amândouă facțiunile, și astfel nu se poate ști cu siguranță care din două va birui pînă la urmă. Deși egal de înzestrate, fiecare se bucură de deosebite calități specifice.

Așa, de exemplu, salonul oficial dela Ate-nău are mai multă încăpere și nu plătește chirie, pe cîtă vreme al independenților plătește chirie și are o încăpere foarte strîmtă. Asta ne amintește pe departe vorba înțeleptului care'si făcuse o locuință din cale afară neîncăpătoare; un cunoscut observându'i asta, înțeleptul i-a răspuns: «De ar da Zeii să fie plină de prietini!» In cazul nostru, prietiniî ar fi zugrăviți: sunt lucrări de artă celebre cari pot încăpea și într'un buzunar; —pentru a arăta halul în care poate ajunge o artă, nu e nevoie numai-decât de o hală.

Dar, deși așa de strîmt, salonul independenților are în luptă o armă tăioasă și în-

veninată — ridiculul e și el un venin — este caricatura foarte reușită a prezidentului de peste drum, o temă cu multe variațiuni, care de care mai picante. Se zice că asta afectează destul de adânc pe venerabilul cap al școalei clasice.

Da ; însă independenții nu știu ca oficialii să facă onorurile casei lor, precum știe să le facă dincolo tînărul și simpaticul meu amic Juan Alpar (Iancu Paraschivescu) supranumit, cu drept cuvînt, Rafael al peizajului. Niciunul de la independenți nu se pricepe să explice ca Alpar vizitatorilor conținutul și înțelesul tablourilor, explicație așa de indispensabilă în toate artele, mai ales în pictură, și mai cu seamă la nud și la portret, unde privitorul trebuie să fie prealabil cât se poate de mai bine informat și lămurit, atât asupra vârstei persoanei zugrăvite cât și asupra sexului celui ce a zugrăvit-o.

Ei ! un Alpar lipsește la disidenți.

Da ; dar, în schimb, la aceștia se poate vedea portretul Doamnei C.*.* și apoi o Jună Orientală, două pînze cari par'că n'ar avea absolută nevoie de explicație. Aci, arta pic-

turii pare că ar fi voit să scuture jugul artei oratorice, și astfel a cercat, prin spirit de revoltă, a se scuti de concursul amabil al oricărei explicațiuni.

Da; dar la Ateneu mai este și o altă distracție pentru public: sunt niște zugrăvi proști — străini, probabil — nu dintre « artiștii noștri în viață » — cari lucrează decorațiile emiciclului adaos de curînd la vechia clădire. Călare pe schelele lor spînzurate sus, în bluzele lor pestrițate de stropi de toate nuanțele posibile și imposibile, ei lucrează cu multă îndemânare și cu mult gust, și, lucrînd migălos, cîntă vesele cîntece. Mai ales vocea aceluia ce poleia alaltăierii capitelul de stuc al unei coloane de *simili-marmor* dela galeria superioară, are un timbru bărbătesc, clar și foarte simpatic. Am aplecat ochii în jos și, coprins deodată de un sentiment de dor îndepărtat pentru Florenza, l-am ascultat cu deosebită plăcere. Tot așa am auzit odată pe un zidar cîntînd, pe cînd astupa niște crăpături în galeria Pitti. Acesta dela Ateneu, e drept, mai are în favoarea sa și rezonanța excelentă a emiciclului — cu toate

calculele'î pozitive, se'ntîmplă și unui architect să greșească.

Da ; însă, în schimb, la independenții din față «Fumatul *nu* este oprit ;» și, în vremea noastră democratică, asta e mult pentru un salon.

Iată deosebiri fundamentale între cele două saloane inimice. Afară de acestea, amîndouă seamănă, așa că nu știm dacă la anul, cîntinuînd animositatea între cele două școale, nu ne-om pomeni că una, în necazul celeilalte, își așează deandoasele pînzele—adică deandoasele nu pînzele, ci așezarea... În sfîrșit m'am încurcat ; nu vreaŭ să zic nici așezarea, căci, cu explicațiunile lui Alpar, ar trece poate și asta — deandoasele nu pînzele, ci saloanele: independenții să 'și așeze pînzele în Ateneŭ, iar clasicii peste drum ; da, decît publicul... — el n'ar trebui să știe nimic de asta.

Treceam odată prin tunelurile dintre Comarnic și Sinaia, și firește, în vagon, fiecare n'a lipsit să spună cît de mari sunt prin străinătate tunelurile cari aŭ fost avut onoarea să fie trecute de dînsul. Eŭ eram la

descripția celebrului St. Gothard, și vream, cu datele pozitive ale lui Bedaeker, să minunez pe o cocoană cu care stam foarte aproape : «Doamna mea, astea sunt tuneluri ? să vezi la St. Gothard : trei sferturi de postă ! o jumătate de ceas umbli pe sub pământ ! Inchipuește'ți !» Doamna îmi aruncă un zîmbet indicibil de inteligență ; iar un bătrân patriot, încântat de progresele României, mă întrerupsese : «Ia nu mai tot lăudați pe străini : pentru o țară mică cum e a noastră, e deja destul de frumos și astea câte le avem !»

Oricum, avem două saloane : pentru o țară mică cum e a noastră, e deja destul de frumos !

*
* *

În palatul Ateneului sunt deschise astăzi două expozițiuni de pictură — de o parte mai mulți tineri artiști, de alta unul singur, d. Simonidi.

E un mare curaj să se expună cine-va când merge *in corpore*, cu atât mai mare, în cazul artistic de tață, cu cât *in corpore*

poți trece neluat în seamă; dar desigur culmea curajului o atingi când te expui singur, și aceasta este marele merit al d-lui Simonidi.

Dar curajul în artă ne poate adesea ori duce prea departe — de exemplu, la o revoltă fățișe contra desenului. Iată un Mitridate al cărui cap este de două ori mai mare de cât ar trebui să fie. Asta nu face nimic, de vreme ce avem, la treptele pe cari și-a dat sfârșitul strălucitul *rex ponticus*, o sclavă de două ori mai mică de cât impunea exigențele planului întâi.

O mână prea lungă; da, dar e compensată de un picior prea scurt... Armonia — asta este marele secret al artei.

Ș'apoi culorile! trebuie să ținem seamă de culori.

Este un fel de vînēt, un vînēt care spune multe, un vînēt care domină în totul, un vînēt fundamental, un vînēt care este un gând — o idee!

O damă e cuprinsă de amor — se face vînētă la față; un soare apune vînēt ca un vis poetic; saū, ca o inspirație, răsare... iar

vînēt. Apoi, soldați vineți, ape vinete, trandafiri vineți, sfinte, pisici, scaune, săbii— toate vinete.

Îată ce ar putea inspira celor de dincolo o invidie vînētă, dacă ei n'ar înnota, în mijlocul unei grădini pline de flori și de fructe, într'un verde plin de speranță.

Intrând în salon, ești răpit, ca român, de un farmec nedescriptibil, și, fără voe, apucat de un dor vag al crângurilor și muscelor patriei, al acelor locuri pitorești, începi să fredonezi oltenește: «verde, verde și iar verde!»

Aci nu mai e vînēt, e verde: apele verzi, copiii verzi, damele verzi, casele verzi și fructele verzi— e o teribilă strepezeală de dinți!

În mijlocul acestor verdețuri, stă culcată într'o poză foarte intimă o driadă de marmură— o bucată destul de meșteșugit tăiată a lui St. Marceaux, un sculptor francez, 1893. Driada e foarte bine, chiar prea bine— hrănită; ea are cărnuri foarte prea bogate, și, culcată cu spatele foarte prea sus, își ascunde obrazul cu mâinile în iarbă: face

bine; goală cum e, are unde roși chiar dacă'și ascunde fața.

Dar — o execuție onestă. O privire singură e de-ajuns ochiului deprins ca să se repause de atâta verdeță: căldura, ce lipsește'n crângurile verzi, se poate obține dela o marmoră albă.

E un moment de repaus bine-făcător în mijlocul vertiginoasei călătorii prin atâtea și atâtea peizajuri de uscat și de mare... și e știut că rēul de mare e un simptom alarmant tocmai pe uscat.

Nu consilies pe nimeni să stea multă vreme într'un salon unde verdele stăpânește cu atâta tiranie; poate eși peste un ceas cu sufletul clocit.

Și — pentru un suflet — cocleala este de miil de ori mai pernicioasă de cât pentru stomach.

Luați de exemplu un individ și dați-l să mănânce bucate coclite: simptomele alarmante încep îndată — dar lapte, mult lapte, poate să'l reîntoarcă la hotăriri mai bune pentru familia sa. Dar, ia să vedem pe omul al cărui suflet a fost o-dată saturat ca al

meu de cocleală: acela e un om perdut — nici un antidot nu'l mai poate readuce la stima artei naționale.

Și asta este foarte rău; pentru că e curios lucru cu școalele de pictură. Școlile italiene, de exemplu, și germane, cea olandeză, cea spaniolă, n'aū nevoie deloc de stimă; tot asemenea și școala franceză. Ei! iată o excepție, onorabilă de sigur, — și trebuie să fim mândri de aceasta, — școala română.

Școala română, mai independentă de cât toate celelalte, rupe cu tradiția, și vine, — verde, galbenă sau vînătă, indiferent de culoare — să ne spună hotărît:

Arta română e mai presus de mijloacele vechi; ea renunță, în secolul nostru de libertate, la mijloacele tiranice; ea nu voește să se impună — ea are nevoie, mare nevoie, de stimă... Stimă — iată ce dorește arta română.

A venit, crez și eu, momentul în fine ca Românii noștri să arate că pot avea stimă pentru artă precum totdeauna aū arătat că aū artă pentru stimă.

Să fim Români! să nu uităm decî nici

odată a cânta, fiind vorba de arta română: *verde, verde și iar verde...* chiar când e vînet.

*
* *

De două ori am avut imprudența să vizitez saloanele artiștilor în viață, fără să mă pricep, după cum mi-aș afirmat dinșii, cătuși de puțin la artă. Dar imprudența mea nu s'a mărginit numai la atîta: am mers mai departe — mi-am spus părerea, neautorizată, asupra unor opere pe cari nu le știam gusta.

De exemplu, mie mi se părea straniu lucru să vîd o capră verde și o orfană albastră. Ei! n'aveam dreptate, mă grăbesc a mărturisi. Sunt capre și mai verzi și martire și mai albastre de cât acele pe cari le-am admirat anii trecuți. Afară de asta, precum am aflat acum în urmă, «despre colorii» nu se discută. Colorile sunt o simplă închipuire a ochilor noștri; colorile nu există în natură, există numai și numai în ochii noștri. Atunci, dacă nu există în natură, pentru ce

o orfană n'ar fi tot așa de ușor albastră precum poate fi blondă sau brună? pentru ce o capră să nu poată fi și verde, dacă poate fi roaibă?

Am fost apoi rătăcit și în altă privință. Mi se părea ciudat cum un găde, care se află la patru pași departe de victimă, o poate apuca cu o mână sigură de ceafă; fiindcă, pînă atuncea, știam că astfel de *tours de force* numai un eopil de țîță, și încă nu mai în vîrstă de trei patru luni, îndrăznește să 'ncerce. În adevăr, un copil întinde mîna 'i nevinovată să apuce o jucărie sau orice obiect ce 'l interesează, situate la o distanță absurdă.

Pînă aici, ați crede că aveam dreptate. Ei bine, nu. După explicația artiștilor noștri, am văzut că eram în mare greșală: ceea ce nu poate face un copil nevinovat, o poate face crudul calău, cu mîna lui așa de lungă, încât ar inspira invidie celui mai strașnic casier.

Astăzi sunt pe calea adevărată: explicațiunile mî-au arătat-o.

Hotărît, salonul din anul acesta dovedește

că pictura română a intrat într'o fază nouă, o fază pe care ași putea-o numi *faza decenței*.

Oricine a iubit pictura fără să o înțeleagă — iubirea n'are nevoie de înțeles — știe abuzul pe care această artă, când se numește mai ales profană, l-a făcut de nuditate. Nuditatea a fost odinioară o boală în artă. Se puna cel mai mare preț pe un corp gol. Tot fastul decorativ, cum arhitectură, drapare, fundal rustic șcl., rămânea pe a doua și a treia treaptă: acela era mare care zugrăvea un corp omenesc gol, gol de tot! Ce lipsă de decență!

Apoi pictura sacră chiar dînsa aluneca adesea pe calea abuzului: așa găsea pe Iob, pe Sf. Sebastian și pe Mântuitorul, goi, goi de tot! E drept însă că la dînșii carnea era stoarsă de toată zeama păcatelor. Dar totuși pictura sacră, deși renunța bucuros mai totdeauna la nudități, abuza de mâni și de picioare goale. Fiecare sfânt sau sfântă, pînă și ângerii, cari n'aũ sex, își arătau fără jenă amîndouă mâinile și amîndouă picioarele.

Ei! iată progresul nostru!

Noi, chiar nudități dacă zugrăvim, sun-

tem decent: mâini și picioare goale nu se ved — știm să le disimulăm, să le acoperim cu discreție. La pictura noastră, poți vedea tot, însă numai pînă la glesne. Măini sau picioare goale? Nu ne permite decența. Ba ceva mai mult: nici mâini în mănuși; d'abia, din când în când, câte un picior — încălțat.

Afară de asta, e așa de ciudată o mână! și e așa de curios un picior! Cele cinci degete sunt așa de complexe, și aș niște mișcări, încât ar îngreuna priceperea liniilor largi ale corpului, și ar întuneca expresia figurii.

Vedeți cât de decentă este femeia care stă goală, culcată pe o sofa, jucându-se cu un măr luminos, care seamănă cu o franzelă și care 'i întunecă cu desăvârșire mâna dreaptă, pe când cea stîngă stă ascunsă sub căpătâiu! Dar nu e numai decentă, e și cuminte. Deși are, după toată aparența, o sănătate înfloritoare, deși este în prada unei extreme îndoeli sufletești, dacă trebuie să nu să guste din «mărul oprit», ea n'a uitat să 'și acopere picioarele, ca să nu răcească.

Hotărît, iată o persoană, care nu o să aibă indigestie dacă ar mânca cât de multe mere oprite, dar care n'ar îndrăzni niciodată să încerce cura lui Kneipp, deși ar avea nevoie de o cură : foarte tînă, e manifest amenințată de obesitate.

SOLICITUDINE DE STAT

D. Haret, ministrul instrucțiunii publice, a trimis către mai mulți amatori de literatură și de artă o circulară, prin care îi roagă să își dea părerea lor asupra unei nouă organizațiuni a Teatrelor și a Conservatoarelor de muzică și declamațiune; căci, cu organizația actuală, aceste instituțiuni nu mai pot merge.

Intențiunea d-lui ministru e cât se poate de laudabilă. Nu știu anume la ce persoane s'a adresat d-sa, dar îmi place să presupun că între toate acele, firește, nu este niciuna care să nu priceapă perfect de ce e vorba,

saŭ care să fie interesată personal în afacerile Teatrelor saŭ ale Conservatoarelor. De sigur, sunt la noi mulți, foarte mulți oameni competenți în materie, cari, cu concursul luminilor lor, pot alcătui o organizație saŭ chiar mai multe.

Tot așa de sigur e că Teatrele și Conservatoarele noastre nu sufer de lipsă de talente, ci numai și numai de lipsă de organizare; căci, firește, dacă ar fi lipsit numai talentele și organizarea ar fi fost, instituțiile acestea ar fi mers perfect, și astfel d. ministru, dacă ar fi și observat, lucru puțin probabil, că lipsesc talentele, ar fi făcut către iubitorii de artă o circulară, prin care să le ceară părerea, nu asupra chestiunii reorganizării, ci asupra chestiunii : cum vom putea avea talente.

Da ; după cum spune Sfânta Scriptură : «Amin ! amin ! grăiesc vouă, niciun fir de păr din capul vostru nu se va clăti fără de voia mea», asemenea și Statul nostru ne spune că toate se vor întempla în societatea românească numai și numai prin voia lui. El ne va clădi case și sate model ; el ne va

da banii cu împrumut; el ne va învăța carte; ne va pune să ne închinăm; ne va țesăla vitele; ceva mai mult, el ne va amuza și tot el ne va da și organizații și talente artistice.

Trebuia deci și Teatrele și Conservatoarele, — cari în toată lumea au ajuns la culmea dezvoltării fără să fi avut nicio relație cu Statul, ci s'au născut și au crescut de sine-le, potrivit nevoilor și aptitudinilor sociale — să se întocmească la noi ca instituțiuni de Stat, și, fiindcă Statul e liberal, ele au fost întocmite pe baza celei mai largi liberalități. Așa, Statul învață gratis pe orice fetiță să cânte valsuri, polci și *pas-de-quatre* la piano; învață gratis pe oricine să cânte «Stella confidante» din gură, din vioară, din trîmbiță, din ocarină ori xilofon; învață gratis pe orice domnișoară sau domnișor să reciteze anecdotele lui Speranță și «Pe o stîncă neagră» a lui Bolintineanu; toate acestea, fără condiții de sex, de vîrstă și de naționalitate, aibă mai mult sau mai deloc talent tinerii sau tinerele cărora le deschizi într'un mod așa de generos porțile școlii. Dar liberalitatea Statului merge și mai departe :

e o sistemă consacrată ca măcar jumătate din publicul care intră la teatru să intre gratis.

Dacă nici cu atâta sollicitudine din partea Statului nu s'ar desvoltă cultul și gustul artelor, atunci ar trebui de sigur să desperăm de viitorul lor în România.

Actualul ministru, mai zelos încă decât predecesorii săi, nu se mulțumește cu organizația actuală a Teatrelor și Conservatoarelor; d-sa vrea să meargă și mai departe, și îmi face onoarea a cere în această privință și sfatul meu. I'l voi da cu toată desinteresarea. Iată'l.

Organizarea actuală a Teatrelor și Conservatoarelor nu este rea, este numai incompletă; trebuie decî completată, și asta e foarte ușor când are cineva atâta bunăvoință ca d. Haret și ca mine.

Propun decî ca, nu numai să se mîntie actuala organizare a societăților dramatice subvenționate, cari aū dat atâtea frumoase roade, dar încă Statul să decreteze pentru sine monopolul tuturor spectacolelor, fie de orice natură, precum: teatru de proză, de

musică, concerte, exerciții gimnastice, ecuestre etc.

Contrabanda să fie aspru pedepsită.

În fiecare comună urbană se va organiza câte o societate dramatică, musicală, gimnastică, ecuestră, etc., care va primi dela comună și dela Stat câte o bună subvențiune.

Administrația societății o va face un comitet de trei persoane, compus : din primarul local, în persoană sașă prin delegațiune, și, în caz de disolvare a consiliului comunal, din președintele comisiei interimare ; din un profesor cu titlu definitiv dela școala locală de grad superior, tras la sorți dintre colegii săi pe un period de trei ani, (cel ce a funcționat odată nu poate lua parte la tragerea la sorți pentru periodul următor) și din cel mai în vîrstă dintre preoții locali (în orașele de reședință județeană, protopopul va trece în acest loc onorific, indiferent de vîrstă).

Pe lîngă acest comitet, guvernul va numi tot din localitate un comisar al sîm, ales de preferință dintre oamenii de litere, mai ales dintre autorii dramatici.

Pentru a face o pepinieră de talente, cari să fie totdeauna gata a ocupa locurile vacante de societari în societățile deja constituite și în cele ce se constituiesc acum, se vor înființa, afară de Conservatoarele actuale, încă altele cinci deocamdată, și anume câte unul: la Craiova, la Ploești, la Focșani, la Galați și la Botoșani.

Toate cele șapte conservatoare vor purta titlul: «Conservatorul național de muzică, declamațiune, gimnastică, ecuitațiune, etc.» În consecință cu înmulțirea titlurilor acestor școli, se vor adăoga, la conservatoarele deja existente, catedrele cari lipsesc, și pe modelul acesta complet se vor organiza și cele cinci din nou înființate.

Pentru a da un avânt mai mare acestor instituțiuni școlare de stat și pentru a încuraja tinerimea de ambe-sexe, indiferent de naționalitate, să și desvolte talentele pe calea artistică și să renunțe odată la pornirea funcționarismului, se va acorda fiecărui elev din Conservator câte o bursă.

De oarece pînă acum s'a dovedit în dese rînduri că, cu condițiunea de a nu lăsa să

între gratuit în teatre de cât numai jumătatea publicului, n'am isbutit să avem totdeauna săli pline, de acum încolo gratuitatea locurilor va putea merge pînă la două treimi și, la nevoie, chiar pînă la trei sferturi. Și, pentru ca să fie controlul mai strict, serviciul casei Teatrelor îl vor face de acuma doi casieri : unul pentru biletele de vînzare și celălalt pentru biletele gratuite.

Toate acestea, se înțelege, în principiu ; rămâne ca o comisiune să facă, pe baza aceasta, proiectul de lege amănunțit asupra organizării Teatrelor și Conservatoarelor din Regatul Român.

Dacă se ocupă Statul de progresul artelor române, încăl să se cunoască !

OFENSĂ GRAVĂ

Un străin a cutezat zilele acestea să insulte România într'un mod sângeros, lovind-o în tot ce are mai scup, în profesorii ei de muzică și, prin urmare, în muzica ei. Acest

străin, un neamț, dr. Emil Kolberg din Viena, a trimis către «Berliner Signale» o corespondență despre starea musicală a României—corespondență în care tăgăduiește cu sfruntare priceperea și gustul publicului român în privința muzicii și denunță Conservatorul nostru din București, acest templu-metropolă al Euterpei, Thaliei și Melpomenei naționale române, ca o instituțiune lipsită cu desăvîrșire de serioșitate.

Cititorul va judecă după câteva rînduri, pe cari le voi reproduce din acea corespondență, pînă unde a putut merge cutezarea aceluî neamț. Vorbind de Conservatorul nostru, zice :

«Acest institut musical de educație ar fi indestulător pentru modesta desvoltare a diletantismului celui mai modest. In lumea străină nu s'a prea pomenit de artiști români, cari să fi învățat arta în patria lor...

«Elevii din clasele superioare au în mijlocie agilitatea și pătrunderea începătorilor noștri de astăzi.»

Vorbind despre producțiile musicale publice la noi, iată ce zice :

«Prin cafenele numai și pe la așa numitele se-

rate se aud clavicimbalurile maltratate într'un chip revoltător și mai totdeauna în ritmurî de dans...

«Localul de concert e sala Ateneului, unde, pe lângă unîi artiști mari din străinătate, rătăciți prin România, concertează și muzicanți negri, cerșetori musicali și alți proletari artistici, cari oferă pe bani scumpi plăceri eftine.»

Străinul apoi susține că artiștii adevărați mari, cari desprețuesc reclama, nu pot avea sorți de succes față cu publicul român; dar că, în schimb, a obținut un imens succes *le Bataillon de dames* — optzeci de femei în fuste scurte și despoiate într'un chip nerușinat, cari au dovedit, numai decât după prima reprezentație, că sunt bune *pour les chambres séparées* cu cuconașii și cu mece-nații artei române.

A!... Trebuie să mărturisesc că aici străinul a atins culmea infamiei. Și dacă ar fi măcar câtuși-de-puțin adevărate câte le spune! Pentru ca cititorul să vază insanitatea absurdă a infamiei acestui străin, dau aici următorul proces-verbal:

Sub-semnații profesori de muzică de la Conservator și particulari, în urma unui articol in-

jurios apărut în Berliner Signale, No. 12 din 18 Junie st. n. 1897 la adresa corpului profesora și Conservatorului Național din București, precum și la adresa culturală a întregii țări, intrunindu-se astăzi 10|22 Junie 1897, în localul «Societății Presei», am luat următoarele rezoluțiuni:

Autorizăm pe d. C. M. Cordoneanu să întrebe:

1) Dacă redacțiunea șus numitei reviste își ic răspunderea articolului semnat de dr. Emil Kolberg?

2) Cari sunt persoanele cari dau tonul în musică și cu cari d-sa a făcut cunoștință cât a stat în București?

3) Să intervie pe lângă Presa română (de urgență) ca să ia apărarea contra insultelor aduse în sus zisa revistă.

(Urmează semnăturile)

Onoare lor! Onoare acelora cari știu să ia o așa bravă atitudine în fața ofensei grave aduse patriei și dreptului lor! Inșă, deși foarte turburat de indignarea ce mi-a produs-o mie însumi infamia străinului, aș avea ceva de zis în privința moțiunii d-lor profesori; turburarea mea nu mă va împedica să fiu metodic. Voi examina dar cele trei puncte ale moțiunii.

Asupra punctului întâiu :

„Dacă Redacția sus-numitei reviste își ia răspunderea articolului semnat de dr. Emil Kolberg? zic eu: redacția sus-numitei reviste, ori își va lua, ori nu’și va lua acea răspundere. Din această dilemă nu poate eși Redacția sus-numitei reviste. Prin urmare, trebuie să ne preparăm serios pentru fiecare din cele două singure eventualități posibile, din care, ori una, ori alta, este inevitabilă. Căci, în relațiunile internaționale, mai presus de toate, se cere prevedere și prudență. Să presupunem dar că sus-numita revistă nu ’și ia răspunderea. Atunci, ce putem face? Să presupunem iarăși că ’și ia răspunderea. Trebuie să ne întrebăm asemenea: atunci ce e de făcut?”

Eu crez, și mi se pare că am dreptate, că în ambele cazuri nu ne rămâne decât să luăm act de răspunsul sus-numitei reviste și să rupem ori-ce relațiunile cu dânsa, considerând-o că nu mai merită să aibă nicio stimă din partea noastră. Dar mi se va răspunde :

— Ei și? Ce'i pasă unei reviste musicale din Berlin de stima dv.?

Răspunz:

— Dacă se respectă câtuși de puțin, trebuie numai-decât să'i pese. În toate, în politică, în literatură, și mai ales în arte, stima oamenilor onești face mai mult decât își închipue un oarecare dr. Emil Kolberg — mai mult decât orice merit.

Trec la punctul al doilea:

Carī sunt persoanele carī dau tonul în musică și cu carī d-sa (numitul doctor) a făcut cunoștință, cât a stat în București?

Eă gândesc că întrebarea asta, în partea ei a doua, e cel puțin indiscretă. Cât stă un artist într'un oraș străin, călătorind pentru petrecere, intră în cunoștință cu fel de fel de persoane carī n'aă aface deloc cu musica. Prin urmare, putem să dispensăm pe neamțul de a ne spune toate persoanele cu carī a făcut cunoștință cât a stat în București. De ce nu'l putem dispensa însă, este de răspunsul care trebuie să ni'l dea la întrebarea: «carī sunt persoanele carī dau tonul în musică?» Dar și aci eă mă tem

că infamul calomniator are să scape foarte ușor, mai ales că întrebarea e pusă de niște specialiști; străinul e în stare să ne răspundă zîmbind:

— Cum, dv. nu cunoașteți cine dă tonul în musică? Dar e foarte simplu: îl dă compositorul, însemnându-l foarte precis la începutul bucății, imediat după chee. Când nu pune niciun semn — și asta într'un singur caz din douăzeci și patru — chiar atunci însemnează precis că a vrut să însemneze pe *C dur*, cum zicem noi germanii, sau pe *do major*, cum ziceți dv. latini. Atât ar mai trebui să mă întrebați și cine dă măsura în musică. Atunci v'aș răspunde: tot compositorul, și tot la începutul bucății, imediat după însemnarea tonului. Prin urmare, ne-am înțeles... La începutul fiecărei bucăți, compositorul dă întâiu cheea, apoi tonul și pe urmă măsura.

Care va să zică și cu această întrebare nu 'l putem înfundă pe acel străin, care și-a permis, etc.

Să trecem dar la punctul al treilea al mojiunii:

D. Cordoneanu să intervie pe lângă presa română de urgență, ca să se ia apărarea insultelor aduse în sus zisa revistă.

Acest punct mi se pare de prisos, dacă nu chiar măhnitor. Dar când oare presa noastră a avut nevoie de intervenția cuivă, pentru a releva insultele aduse națiunii de către străini? Când oare presa română n'a fost la înălțimea ei, mai ales fiind vorba de artele naționale și în deosebi de muzică? Nu! Fie siguri profesorii noștri că vom ști să ne facem datoria. Da! Vom proceda *con brio*, însă fără precipitare, păstrând tactul și măsura. Vom desvolta **Leicht** motivul nostru în toate tonurile. Vom face un sgomot asurzitor și mereu *crescendo*, pînă ce vom atrage atențiunea publicului european asupra operei numitului dr. Kolberg, probând că această operă e un complet *fiasco*. Reputația musicală a României va fi, trebuie să fie, reabilitată. Vom arăta numele marilor artiști europeni, începînd cu Tamberlic (care nu e alt decît Toma Birlic, țigan român din Botoșani) și sfîrșind cu tînărul prima-violină dela *Kaiserliche-Königliche Hof-*

opernhaus din Viena, d. Rosé, (care nu e alt decât un evreu român din Iași), și pe cari i-a produs numai și numai școala noastră națională de muzică. Vom arăta câte orchestre permanente cu solide tradițiuni avem în țară. Vom face statistica tuturilor pianurilor dela noi, atât de bine acordate, încât nu mai trebuiesc acordate de loc. Vom arăta, cu certificate din partea tuturilor magazinelor de *Musicalia*, imensa deosebire între consumul producțiilor clasice și al bucășilor familiare, ca de ex. polci (*Kreuz-oder Schnell*), valsuri, *pas-de-quatre*, romanțe, canțonete, *Gigerl Marsch*, *Tararabumdèrè*, etc. Vom dovedi ceva mai mult; vom dovedi cu acte oficiale că o prima-donă națională poate căpăta la noi, dacă reușește într'un concurs, un contract sigur pe trei, chiar pe patru luni, fiind plătită adeseaori pînă la cinci, șase, chiar pînă la șapte sute de lei pe lună! Vom dovedi în fine că aceeași prima-donă, pe aceeași scenă, în fața aceluiași public, va cânta cu acelaș succes pe *Ernestina* din *Choufleuri*, pe *Valentina* din *Hughenoșii*, pe *Eleonora* din *Trovatore*,

pe *Margareta* din *Faust* și pe *Czipra* din *Zigeuner-Baron*...

Cu acestea crez că 'l vom înfundă pe d. dr. Kolberg. Să mai îndrăsnească a vorbi neamțul de inferioritatea României în privința muzicii și instituțiilor de educație muzicală!

OBLIGATIVITATEA OPINIILOR

Aseară, m'am întors acasă târziu, sdrobit, cu mintea sdruncinată și cu sufletul turburat. Căzusem, victimă a lăcomiei, într'o cursă. Mă întâlnisem după amiază cu un prieten, care 'mă propuse să mă ia la masă. N'aveam poftă de societate și am respins politicos invitațiunea. Dar infamul mă știa că sunt o bestie lacomă de lucruri delicate, mi-a arătat, cu rafinerie infernală, o strălucitoare perspectivă — stridi, icre moi, un mușchiu de căprioară împenat, un Cotnar original, mai știu eu ce...

Era peste putință să resist pînă la sfîrșit, și am cedat numai-decât.

Am plătit scump slăbiciunea mea...

Stridiile aū fost minunate, icrele moi delicioase, asemenea și vînatul, brînză, fructele, Cotnarul și cafeaua. Dar...

Dar eram mulți la masă. Indată ce-am trecut de primul pahar după stridii, s'a în-cins între mesenii o vie discuțiune «*de omne re scibili et de...*» Am auzit trei ceasuri atâtea și așa opiniuni despre artă, mai ales despre artă! că, intrînd acasă, am dat un picior strașnic cînelui meu, care mă întîmpina după obiceiū gudurîndu-se. Imi pare rău—dar trebuia să lovesc, aveam nevoie să maltratez material pe cine-va.

Cănele s'a mîhnit firește, însă i-a trecut curînd și a venit iar să se gudure lîngă mine, ca și cum ar fi vrut să 'mi spună că nu înțelege pentru-ce l-am pedepsit.

Atunci, scrișnind enervat din dinți, l-am apucat cu amîndouă mînile strîns de urechi, i-am atras capul între genunchii mei și, privindul drept în ochi, i-am debitat pe ne-
suflate următoarele:

Câne! știi tu, în imbecilitatea ta, ce este libertatea opiniunilor? De atâtea miî de ani îmi ești prieten credincios... toate te-am putut învăța, toate! — te-am învățat să joci domino și șah; dar încă nu te-am putut face să înțelegi aceste mari cuvinte: libertatea opiniunilor! Totuși, n'am desperat: am să mai încerc înc' odată. Ascultă bine.

- Libertatea opiniunilor este principiul cel mare, pe care, după atâtea lupte de veacuri, l-a instaurat omenirea ca fundament al vieții sale sociale. Acestui principiu sfânt datorim în cea mai mare parte bunul traiu particular și liniștea publică.

A'mi spune părerea este dreptul cel mai sacru ce'l am eu, individ gânditor, în mijlocul semenilor mei. Omul este regele creațiunii: acest suveran este gelos de coroana lui, care e gândirea, și tot atâta de scepтрul lui, care este expresia. Dar ca toate principiile sacre, și principiul acesta nu-î scutit de o bubuliță — mică, ce'î drept, însă nu tocmai atât de mică în cât să treacă neluată în seama.

Regele creațiunii, reușind să-și recapete

sceptrul, și l-a exercitat cu atât de adâncă convingere de la o vreme, în cât a ajuns să creadă că dreptul lui îi este chiar o datorie. De unde, mai înainte, ori-ce ce rege al creațiunii, atarâ de rare excepții de bravură, trebuia să-și ascundă bine coroana sub căciulă și să-și înghită sceptrul, astăzi toți regii creațiunii se cred datorii a-și purta fățiș coroana în cele mai măruntă împrejurări ale vieții private și publice și a face continuu semne de suveranitate cu sceptrul lor. Căci — ori-ce clipă de abdicare ar fi un act de extremă lașitate, și unui rege nu-i e permis să fie nici-o clipă laș.

De la optsprezece ani, el își ia coroana — are o opinie! — și sceptrul — are dreptul să și-o exprime! Respect opiniilor libere! libertate completă expresiunii ori-cărei opiniuni! Ba, se întâmplă cazuri frecvente, în cari părinții să moară când moștenitorul n'are încă nici optsprezece ani. Atunci, ce să facă el? să renunțe la titlul de suveran?.. Peste poate! E dator să continue, de și încă atât de fraged, dinastia.

Privește tu, câne, străvechiu prieten și

totdauna credincios supus al regilor creațiunii, privește imensul lor carnaval, vasta lor mascaradă. Iată-î, fie-care cu coroana și sceptrul sěu, dacă nu de aur și de pietre scumpe, măcar de lemn și ciobulețe de sticlă colorată, dacă nu nicî atăt, măcar de carton și peticèle de hârtie văpsită. Intre ei, nicî unul mai mare : toți egal de suverani!

Vezi ce splendid cortej și ce larmă chaotică, în care nu se mai distinge nicî o figură și nicî un glas ; în care nu mai poți ști cine merită să fie salutat de tine cu o respectuoasă mișcare din coadă, saũ lătrat ca un caraghios !

În afară de acest imens concurs de suveranități, puținî sunt acei regi ai creațiunii cari să-și amintească un moment că suveranul nu e robul coroanei, și că nu e de loc în primejdie a se arăta mai imbecil, renunțând cuminte la sceptru, de cât purtându'l cu ostentație bufonă ; că ar fi în orice caz mai puțin ridiculă, și prin urmare mai jernă, o lașă abdicare, de cât exercitarea tenace a unei deplorabil covârșitoare suveranități.

Să merg și eu la mascarada regilor creațiunii? Nu, câne! mai bine stați acasă.

În pădurea atâtor sceptruri suverane, tot n'are să se ridice al meu mai sus. Suveranitatea mea, la care renunț față cu imensa concurență, mă-o confirm în de ajuns privind drept în fundul ochilor tăi galbeni și inteligenți. Simț o deosebită voluptate a domniei mele să te stăpânesc, uitându-mă în ochii-ți, în adâncul cărora ved bine că, dacă botul tău ar avea grai, tu poate n'ai juca rolul cel mai trist în mascarada regilor creațiunii.

Nu, câne! eu mă închin principiului sacru al libertății opiniunilor, dar în ruptul capului nu pot admite și obligativitatea lor.

Mergi de te culcă sub pat!...

I-am dat încă un picior, și ne-am culcat, fie-care la locul său.

O vizită la Castelul

«IULIA HASDEU»

Am fost alaltăieri la castelul «Julia Hasdeu» dela Câmpina, unde am petrecut o zi neșpus de încântătoare, ospătat de d. și d-na Hasdeu, părinții proprietarei. Această minunată clădire a fost ridicată în trei ani fără nici un studiu sau plan prealabil, ci numai și numai, bucată cu bucată, după comunicările spiritiste ale Juliei Hasdeu. D. Hasdeu nu este arhitect și n'ar fi fost în stare, cum singur mărturisește, să conceapă un plan așa de complex, așa de logic și de frumos. E un castel tare și tot de odată un templu. Baza lui are forma simetrică a unei cruci; axa principală urmează o linie perpendicu-

lară pe meridian, așa că fațada templului privește drept la răsărit.

Mi-ar fi cu neputință să fac o descriere completă a acestui locaș de înălțare sufletească, de mângâiere, de credință, de rugăciune și inspirațiune. Mă voiîi mărgini a da puține note fugitive asupra unor amănunte și mai ales asupra emoțiunii profunde ce am simțit acolo. Castelul-templu are două aripe cu câte un cat și un donjon central, înalt de optsprezece metri. El se ridică mândru în mijlocul unei curți largi, având la dreapta lui, ca de streajă, niște nuci bătrâni, iar la stînga o grădiniță de flori tinere, scaldate toată ziua în lumina soarelui. Castelul-templu are de jur împrejur, la fiecare rînd, terase largi, împrejmuite toate cu stîlpi scurți de granit, acoperiți cu table de aceeași piatră, în stil druidic. Fațada e tot de granit cioplit fără lustru. Suindu-te pe terasa de jos, dela picioarele donjonului, dai de intrare. O muche de piatră, lată cam de o palmă, desparte vertical drept în două intrarea deschisă. Această muche e muchea ușii principale: bucată de granit masiv, grea de câteva mii

de kgr., care se deschide cu mare ușurință, învârtindu-se alunecos pe o osie de fer ce 'i trece prin mijloc. Când ușa este deschisă, i se vede numai muchea; când este închisă, acoperind perfect intrarea, se vede pe placa ei de piatră, blazonul familiei Hasdeu, iar d'asupra pe o panglică sburătoare : «E PUR SI MUOVE.»

Auzisem atâtea despre acest *buen retiro* al ilustrului om, încât, apropiându-mă cu trăsura, mă simțeam cuprins de emoțiune, de un fel de neastîmpăr pe care 'l produce totdeauna apropiarea unui lucru de mult dorit.

În sfârșit, am ajuns. Eram așteptat. Am coborît repede din trăsura și am intrat în curte, unde am rămas câteva clipe uimit de înfățișarea impunătoare a castelului «Julia Hasdeu». Dar am fost repede deșteptat din uimirea mea : pe terasă a eșit să mă întîmpine figura strălucitoare a nobilului meu amfitrion. I-am mărturisit numai-decât impresia puternică ce mi-a cauzat-o vederea operei sale de piatră, tot așa de minunată ca și celelalte opere ale sale.

— Sta! să vezi... încă n'ai văzut nimic!

îmi răspunse... Și mai întâiu de toate, asta nu e opera mea, este opera fiicei mele, stăpâna castelului. Noi suntem aci numai în gazdă. Pentru aceea, mai nainte de orice, trebuie să te presint stăpânei casei.

Zicând acestea, mă duse la umbra unui nuc. In trunchiul bătrânului copac, într'o găunoșătură, este portretul Juliei Hasdeu, încadrat în mușchiu viu, din care răsar plante mititele de munte. E o grădină în miniatură, grădina unei zîne, o grădină întregă cu miile ei de umbre și de lumină, cu miile ei de poteci și de izvoare vii, cu miile ei de generațiuni, încăpând toată în scorbora, cât un pumn, a unui bătrân copac.

— Acum putem intra.

Ne suim pe terasa de la intrare și, alunecând amândoi de o parte și de alta a lespezii care'și presintă în față numai muchea, intrăm în vestibul. A doua ușe este asemenea deschisă : e cu două canatură date în cele două laturi, prezentând două oglinzi, cari, așezate paralel, reproduc una într'alta la nesfârșit imaginea noastră.

— Simbolul puterii etern și infinit creatoare !

Pășim pragul și ne aflăm sub domul înalt al donjonului din centrul clădirii. În mijlocul sălii circulare, stă liniștit un stîlp masiv de zidărie de culoarea marmorei trandafirli; pe dînsul se reazimă două scări de fer ușoare, cari suie la brîul interior al donjonului, unde de jur împrejur e o galerie metalică. În partea din spate a stîlpului, în potriva ușii de intrare, e o scară, care suie la celelalte două. În rînd cu galeria, deasupra stîlpului pe care se reazimă scările, este un pod susținut de stîlpi subțiri de fer; deasupra acestui pod, stă, sub domul albastru, statua Mântuitorului, odată și jumătate mărimea naturală. Statua este de lemn și colorată, după stilul evului mediu; este o operă de rară frumusețe a sculptorului Casciani din Paris. Mântuitorul se ridică, deasupra unor nourî, către cer, cu brațele deschise, cu privirea aplecată spre pămîntul pe care'l părăsește și pe care'l binecuvintează cu amîndouă mâinile. Din ochi îi pică lacrimi; în mâini și în picioare se vîd urmele cuielelor

și pe frunte ale ghimpilor. Divinul fiu se înalță cu fața către isvorul luminii, către răsărit. Din vârful domului azuriu, ochiul lui Dumnezeu, înconjurat de stelele infinitului, îl privește, așteptându-l cu dragoste.

Domul e luminat de trei uși, răspunzând pe trei terase și de o fereastră rotundă, întretăiată de o cruce cu geamuri în felii, colorate galben și roșu. Dacă îngenunchi în fața figurii Mântuitorului, capul său divin i-l vezi în dreptul ferestrei scînteietoare de lumină, al cărei cadru îl înconjură ca o aureolă.

În galeria circulară, îndărătul Mântuitorului și sub fereastră rotundă, stă bustul asemenea colorat al Juliei Hasdeu, acoperit de un vël alb subțire. Ochiul ei are o putere de privire extraordinară, din altă lume, o privire care nu fixează niciun punct material, și care, pătrunzând obstacole, imposibile de pătruns pentru noi, se adîncește nemăsurat, în infinit, către un punct luminos, ce o uimește și o face fericită, către «Marele Centru».

Eșim pe terasa din stînga. Un vînt răcoros adie. De jur împrejur se ved rădicân-

du-se dealurile verzi cari domină valea Dof-tanei. Mă opresc o clipă, amețit de atâtea impresiuni să respir adierea dătătoare de viață. Dar ilustrul meu amfitrion mă apucă cu bunătate de braț, zicându'mi cu tonul unui îndemn inspirat :

— Mai sus ! mai sus !

Suim scara subțire care se încolăcește pe zidul donjonului și ne aflăm pe terasa superioară. O panoramă sublimă se desfășură jur împrejur, și deasupra, bolta nemărginită albastră cu atâtea nenumărate terase, scli-pește străvezie. Dar e foarte cald la amiază. Ne coborâm pe terasa mijlocie, intrăm în interiorul donjonului și de-acolo, după ce mai privesc încă o dată minunata statuă a Mântuitorului și bustul proprietarei acestui castel-templu, ne coborâm. Aci ilustrul meu amfitrion mă face să iaș seama că stîlpul, care suportă de jos, în mijlocul domului, scările urcătoare la galerie, represintă, împreună cu ele, un mare potir : de asupra acestuia apare ridicându-se la cer, departe de durere, figura strălucitoare a Domnului. La

baza potirului, stă atârnat chipul copilei pe patul ei de chinuri, acoperită cu flori.

În aripele de jos ale castelului, avem la dreapta și la stînga câte două saloane, unul mare și altul mic; în fund, un altar, și în fundul altarului, un piano. Acustica bolții acestui altar e de o putere care foarte rar se poate realiza prin voința arhitectului. Un acord produce o rezonanță care umple bogat întreg interiorul domului, deșteptând glasul adormit al golului...

De o parte și de alta a altarului, două încăperi pentru bibliotecă, unde se pot în bună voie odihni mii de volume înțelepte...

Fereastra altarului e roșie, iar ale celor două biblioteci, una verde și cealaltă albastră...

În salon, stă un portret în mărime naturală al Juliei Hasdeu... Dar am spus că e imposibil să fac o descriere amănunțită a acestui locaș...

D-na Hasdeu ne cheamă la dejun.

Sala de mîncare se află la umbra unui nuc venerabil. Ne așezăm la masă.

De-acuma începe farmecul cel mare: de-acuma pornește d. Hasdeu, după ce mi-a ară-

tat proprietatea fiicei sale, să 'mî spuie multe, multe...

* * *

Felul său, mai bine zis, *stilul* ospitalității la castelul «Julia Hasdeu» e cu totul deosebit: un amestec de *grand seigneur*, naiv savant, patriarch bătrân și tîner artist. Atmosfera întregă e plină de bunătate — bunătatea însași, d-na Hasdeu, — și plină de scînteii de spirit — spiritul însuși, d. Hasdeu, — plină de frumusețe — amîndoi soții frumoși, prin frumusețea supremă a pèrului alb.

O așa ospitalitate e o mare favoare, o adevărată binefacere.

Tot timpul dejunului, ilustrul meu amfitrion e un izvor nesecat de învățături adînci și de glume scînteietoare — o activitate de spirit în adevăr prodigioasă. Cercetări filologice și istorice, experiențe și comunicări spiritiste, religiune, filosofie, arte frumoase, îmbrăcate toate în pînza minunată, pe care

numai cel mai înalt dar al minții omenești o poate țese, îmbrăcate în poezie — toate sunt cu o egală vigoare îmbrățișate.

Ascult uimit vertiginoasele jocuri ale acestui înalt spirit, toate egal pline de farmecul inspirațiunii și de puterea convingerii. Spiritul acesta jonglează cu corpiile cerești, cum ar jongla cu niște mingi sau portocale.

Am uitat cu desăvârșire scopul vizitei mele; mereu am ascultat, și nu mai mi-a venit în cap să fac vre-o întrebare.

Ne-am ridicat dela masă și am reintrat în castel. D. și d-na Hasdeu se retrag să se odihnească puțin, lăsându-mă singur în salonul din stînga. Atunci încep să cercetez, unul câte unul, toate amănuntele acestui încântător locaș. În fiecare colț, materia spune o idee. Ies în curte și mă afund în grădină unde crește o vie de curînd plantată; departe în spre apus, se desinează dealurile de pe valea Prahovei, pe când, față în față, către răsărit se ridică la aceeași înălțime dealurile de pe valea Doftanei. E o liniște pătrunzătoare, pe care n'o întrerupe

decât lătratul câinilor castelului, — cari își reclamă tainul de hrană și mângăituri dela d-na Hasdeu, — și șueratul locomotivelor căii ferate. Mă întorc în curte. D-na Hasdeu își îngrijește pensionarii, popoare întregi de puî. D. Hasdeu, care și-a făcut siesta de câteva minute, îmi iese înainte... E mai tânăr chiar decât adineaori și 'mă zice:

— Acum, iar sus! sus!

Ne urcăm pe terasa întâia, de-asupra căreia marele donjon își aruncă către răsărit umbra. Ne așezăm în fața unei mese. Acum începe să'mi vorbească despre ultimele rezultate ale comunicațiunilor sale spiritiste cu Julia.

De demult încă, fiica împărtășește tatălui luminile la cari a ajuns ea. Din toate aceste comunicări cari se urmează metodic, va rezultă o operă măreață — o sistemă completă asupra problemei creațiunii. Savantul poet speră că în curînd opera fiicei sale va putea fi dată publicului.

Din această vastă operă, d. Hasdeu, depositearul ei, îmi permite să citesc câteva pagini miraculoase. Imi este peste putință,

firește, să reproduc cât de palid propozițiunile filosofice cuprinse în acele pagini. Mă mărginesc a resumă înțelesul ce l-am putut eu căpăta din ele...

«Marele Centru», Lumină și Voință nemărginite, înfințează la infinit, isbind Golul, Nimicul. Din isbituri eterne pornesc ființe eterne, produs infinit al unui isvor infinit, voințe infinite, rezultate dintr'o voință infinită.

Este o sistemă materialistă-mistică, a cărei expunere va face desigur epocă în știința umană. Cu o vervă de care numai el este capabil, ilustrul meu amfitrion îmi desvoltă toată sistemă: este o clădire de caldă și sublimă fantăsie, întemeiându-se pe cea mai solidă și rece logică. Cu sistemă această, se explică lămurit toate ipotezele științifice moderne, nelămurite încă. Ea aruncă o puternică lumină asupra teoriei evoluțiunii, atavismului, personalității, etc.

După ce d. Hasdeu m'a încleștat bine în țesătura sistemă sale, îmi zice, privindu-mă cu bucuria triumfului:

— Trebuie să stai deseară aci să vezi o

noapte înstelată de pe terasa de sus, ca să pricepi mai bine toate câte ți le-am spus.

Se înțelege că nu m'aș fi putut împotrivi la o așa ademenire, dacă nu eram cu dinadinsul împedicat de afaceri. M'am grăbit să mărturisesc ilustrului meu amfitrion adînca părere de rău ce simțeam că nu mă pot supune unei așa de grațioase porunci.

— Atunci, îmi zise d. Hasdeu, n'ai înțeles nimic. Pentru ce ai mai venit?

La întrebarea aceasta, mi-am adus aminte, după atâta uitare, de scopul practic al vizitei mele, și promițându'mi în gând să mă reîntorc altădată cu mai mult timp și pe 'ndelete la fermecătorul castel-templu, am răspuns:

— Am venit... am venit să interviewez pe d. Hasdeu în chestiuni literare.

— Așa? Și anume despre ce?

— Despre starea literaturii noastre și despre sorții ei de progres.

— Atunci, zise d. Hasdeu, n'ai decât să 'ți începi întrebările.

— Iată. Doresc a ști: ce credeți dv. despre literatura românească actuală în genere?

Carī sunt personalitățile într'adevăr eminente ale literaturii noastre? Ce dezvoltare viitoare poate spera literatura română, având în vedere starea în care această literatură se află astăzi?

— Foarte bine. Am să 'ți spun.

Și, luând tonul sigur al omului deprins cu catedra universitară, d. Hasdeu îmi comunică părerile sale, pe cari le voi reproduce cât se poate mai exact.

* * *

D. Hasdeu crede că literatura unei nații nu se poate ridica la o treaptă în adevăr înaltă, pînă cînd societatea națională și Statul național n'aū ajuns la cea mai înaltă treaptă de putere. Societatea noastră și Statul nostru sunt încă pe drumul de suiș. Aū fost grele pasurile de pînă acum, grele și fără răgaz. Momentele de liniște și de răsufare, prin cari trecem astăzi după atâtea veacuri grele, nu sunt decît un scurt popas pe calea destinatelor noastre. Ideea românilor se întremează astăzi printr'un scurt

repaus, pentru ca să pornească, hotărîtă, către țelul ei final, către culmea desvoltării sale.

— Mai sus! Avem încă de mers... mai sus!

E atâta inspirație în glasul savantului poet cînd grăește aceste vorbe, atâta voință în tonul lui profetic, în cât mă simț ridicat fără de voe și pornit cu el către un viitor de glorie românească, de strălucire națională — care, orî cât ar fi de depărtat, este real, palpabil, inevitabil.

— Literatura română de astăzi? zice d. Hasdeu, zîmbind cu bunătate... Incercări mai mult sau mai puțin fericite, avînd mai mult sau mai puțin noroc de izbîndă a momentului și datorindu'și mai adeseaori modei atît succesul trecător cît și împedirea unui succes mai durabil. Iată un exemplu: Eminescu. Eminescu este incontestabil un talent, cu toate defectele lui; dar Eminescu, deși a avut după moarte norocul de a trece pentru cîtva timp la modă, din aceeași cauză, tot din cauza modei, a avut nenorocul să lucreze sub o direcțiune absolut străină de spiritul românesc, o direcțiune specifică,

regională, eterogenă față cu ideațiunea poporului nostru, — sub direcțiunea, la modă pe atunci, a unei școli literare — sub direcțiunea școlii pesimiste-schopenhaueriste germane. Afară de forma externă a producerilor lui, adesea prea silită, aproape nimic nu este original sau măcar specific românesc. Mai toată opera lui este un răsad al ideilor pesimiste-schopenhauriste, cari au făcut modă câtvă timp în Universitățile germane; e marfa estină a studențimii germane de pe la mijlocul secolului, în urma confuziunilor politice, redată, sub etichetă locală și, firește, cu multă dibăcie, tinerimii române — budhismul antic, fîert încă odată în cratița nemțească și de acolo făcut ciorbă a treia oară într'o oală românească, drept hrană proaspătă pentru întărirea nouelor generațiuni.

-- Nu, nu! adaugă d. Hasdeu... Eminescu a avut talent, dar e departe de a se putea numi un mare poet național.

— Dar, întreb eu cu sfială, atunci care e, după dv., d-le Hasdeu, cea mai mare sîgură a literaturii noastre?

D. Hasdeu îmi răspunde, fără a sta un moment la gânduri:

— Alexandri... Fără nici o îndoială, Alexandri... El este reprezentantul cel mai puternic, cel mai complet al gândirii și simțirii românești. El a cântat toate dorințele, el a plâns toate nevoile și necazurile României. El a încurajat, a îndemnat și a îmbărbătat neamul lui în felul în care acest neam putea mai bine să înțeleagă; a fost vesel, trist, viteaz, cuminte, răbdător, plin de speranță și de credință, glumeț și înțelept ca poporul român însuși. În mintea lui întreagă n'a fost loc pentru nimic ce n'ar fi fost specific românesc, și în talentul lui nici o pornire care să nu fi fost specific românească. Alexandri este gloria nediscutabilă a literaturii românești în secolul acesta. La o așa înălțime nu mai vîz alta.

— Dar altul, tot mare, nu avem?

— Eliade, de sigur. Iată încă o figură gigantică, cu atât mai minunată, cu cât puterea nu 'i stă în talent, ci în voință. Iată un om care, la un moment dat — când nimeni aproape nu gîndește decât într'un mod

fragmentar la cultura unui neam — închipue cu vâsta-î inteligență o sistemă completă de evocare a forțelor spiritului național: științe, literatură, arte, filosofie, religie, politică, tot încapă pentru el într'o sistemă încheată. Fără să reușească a face în deosebi o operă de mare valoare, apucă, cu o egală putere, toate genurile literare și științifice, întemeiând, ca bază neclintită a culturii și dezvoltării neamului românesc, ideea națională. Eliade n'a fost poate niciodată un mare scriitor; ceea ce însă e indiscutabil este că a fost o minte mare, o voință mare — un om căruia generațiunile actuale, cu judecata lor încă nesigură, nu pot înțelege cât îi datoresc, dar pe care o generațiune cu conștiința mai limpede și cu mintea mai înzestrată îl va onora ca pe una din cele mai strălucite figuri ale renașterii române. Și la Eliade ca și la Alexandri, credința și voința s'a manifestat cu toată binefăcătoarea lor înfrîurire pentru neamul nostru.

E bine înțeles că eu mă mărginesc a da aci numai într'un mod imperfect părerile ilus-

trului academician. Sub torentul ideilor sale e  nu pot notă dec t liniamentele fundamentale c t se poate cu mai multă fidelitate.

Ac , a proposito de opera lui Eliade  i de influen a pe care a exercitat-o această operă, d. Hasdeu face o bogată digresiune asupra  colii «Junimi ».

* * *

În digresiunea d-sale despre «Junimea», d. Hasdeu revine asupra observa iilor privitoare la Eminescu. A fost, zice d-sa, o școală literară care a falsificat felul de a g ndi, de a sim i  i de a spune rom ne te, introduc nd cu dinadinsul în literatura noastră t n r  pesimismul universitar nem tesc, pedanteria obscură  i greoaie nem teasc . Pe de o parte, a inventat talente închipuite (Bodnărescu), iar pe de alta, a denaturat  i a deformat talente reale (Eminescu). Acel ce s'a pretins cap al  colii, el însuși, n'a produs nimic original, n'a produs nimic care să poată r m nea altfel dec t doar ca document de naivă  i umflată preten iune :

căci, în definitiv, toată activitatea lui nu s'a exercitat altfel decât ca paradă ostentativă de bun simț : *il n'a fait qu'enfoncer des portes ouvertes*. Cu un bagaj portativ de câteva formule ale celebrului Lessing, a căutat să restorne pe câțiva infimi, ca Pelimon, Aricescu ș. a., ca și cum aceia, pentru a dispărea, mai aveau nevoie de o așa sfântă campanie...

Un cap de școală care n'a avut altă treabă, nici altă inspirație decât să demonstreze că «In natura toată totul repoză» a lui Aricescu, sau «Poemele eroice» ale lui Pelimon nu sunt potrivite esteticeii lui Lessing !....

Și care a fost urmarea școlii aceștia?... afară numai dacă această școală n'o fi având pretenția că ea a dat naștere unor talente, ori că acele talente, născute mai înainte de ivirea școlii, nu s'ar fi născut fără dînsa...

— Cap de școală?... Un Lessing?!... Dar Lessing — fără a împrumută bagaj portativ dela un alt Lessing anterior și mai ales exotic (așa încât să fie mai greu de controlat de către contimpurani puțin deprinși

cu cititul)—Lessing a scris el însuși minunatul *Laocoon*, celebrele *Nathan Înțeleptul* și *Mina de Barnhelm*. Lessing a creat și creațiunea lui va rămănea ca o creațiune pur personală și specific germană, spre gloria lui și a neamului lui... Dar capi de școală, cari se bat cu morile de vânt pentru a face pe Sancho Panca să caște gura plin de admirație, și nu sunt în stare a construi o pagină de invenție originală! capi de școală, cărora chiar cei mai slăbuți ucenici fanatici nu le pot recunoaște altă valoare decât că sunt capete foarte bine echilibrate, foarte bine cumpănite!... Cumpănă în echilibru—diferență de greutate, zero.

Nu; niciodată un cap de școală nu s'a mărginit, ca un dascăl de școală, la teorii, și mai ales la teorii pueril negative; nici odată cineva nu s'a putut numi cap de școală, fiindcă, în temeiul unor fragmente de adevăruri spuse deplin de alții, a criticat lucrări mai pre jos de orice critică serioasă (ca, de exemplu, pe răposaii Pelimon, Aricescu ș. a.).

Un cap de școală creează, și creațiunile

lui servesc multă vreme ca modeluri urmașilor de talent... Dar eu mi-am mai spus în privința aceasta părerea pe larg. E de prisos să 'ți spun mai mult acum.

— În sfârșit, d-le Hasdeu, zic eu, as vrea să știu părerea d-tale despre sorții de dezvoltare, de aci încolo, a literaturii românești.

— De asta, răspunde ilustrul meu amfizion, de dezvoltarea literaturii românești nu mă îndoiesc deloc. Sunt cu desăvârșire convins că Românii vor avea în viitor o epocă de strălucire literară, care se va număra între epocile remarcabile ale dezvoltării intelectuale umane. Neamul acesta e chemat, netăgăduit, să joace un rol mare în complexul istoriei...

D. Hasdeu întemeiază această propoziție pe teoria d-sale filosofică despre creațiune.

— Toate marile epoce literare au coincis la epoce mari politice. Când voința unui neam întreg a reușit să ajungă a realiza culmea aspirațiilor sale, a îndeplini suma de rezultate posibile ale energiei sale, i se trimite acestui neam o colonie de mi-

sionari, o pleiadă de talente și de genii, spre încoronarea și glorificarea traiului lui... Fericit acel ce va represintă atunci voința neamului ! Numele lui va marca veacul în care strălucita colonie a celor trimiși își va fi îndeplinit misiunea. Se va numi veacul lui Pericles, lui August, lui Leon X, lui Ludovic XIV, sau al lui... cine știe ?

... Poate că, adaugă d. Hasdeu, un așa secol pentru neamul nostru românesc nu e atât de depărtat, cât s'ar crede după împrejurările politice de astăzi ; poate că nu e așa departe ziua în care acest neam va să'și ajungă culmea voinții.

Acî d. Hasdeu, cu verva d-sale cunoscută, îmi arată foarte apropiată o perspectivă ulmitoare...

Mi-e foarte greu mie — așa de puțin inițiat pînă acum în sistema de filosofie a d-lui Hasdeu — să inițiez pe cititorul, poate mai puțin preparat decât mine, în o teorie atât de subtilă. Pentru cititorul mai bine inițiat vor fi clare aceste câteva cuvinte, pe cari mi le adaugă d. Hasdeu, după ce 'mi afirmă că o epocă glorioasă a neamului ro-

mânesc nu e atât de departe, precum s'ar crede. Iată, cât se poate mai exact, propriile cuvinte ale d-lui Hasdeu :

— Micul prinț Carol II e un trimis, trimis după voia lui proprie : el, copil mic —și asta se întâmplă cu toți trimișii—și-a denunțat misiunea. Acest copil, când d'abia vorbea și când auzise, pentru a numi jețul regal, numai cuvîntul modern *tron*, iar cuvîntul vechiu *scaun* nu'l auzise decât desemnând jețurile comune ; acest copil, care nu putea ști istoria lui Ștefan cel Mare, și-aducî aminte ce-a zis — cuvîntul lui de copil a străbătut la auzul mai tuturilor Românilor. A fost o solemnitatea la Palat. După săvârșirea programului oficial, pe când se rup rîndurile, copilul pleacă dela locul lui și merge hotărît să se suie pe tronul de pe care a coborît Regele.

«Ce faci, Carol?» îl întreabă, tatăl, prințul Ferdinand.

«Vreaș să mă suiș pe *scaunul* meu!»^o răspunde băiatul.

— Atunci ? întreb eu...

— Atunci, răspunde d. Hasdeu, nu în-

șelegi?... Ștefan-cel-Mare spune din vreme că *vrea* să se suie pe *scaunul* lui!

Umbra marelui donjon, câtă vreme am stat de vorbă, a acoperit cu încetul toată terasa. Soarele scapătă către dealurile care domină valea Doftanei. A trecut prea repede această zi încântătoare... Momentul plecării mele se apropie... trebuie să părăsesc castelul «Julia Hasdău».

Foarte mâhnit de asta, mă ridic. D. Hasdeu mă conduce. Pătrundem de pe terasă în galeria interioară a donjonului. Mă aplec capul și mă închin înaintea Mântuitorului; salut pe proprietara care se uita mereu în adâncuri, și cobor după d. Hasdeu până jos. Imi ia rămas bun dela buna și blânda d-na Hasdeu și de la ilustrul meu amfitrion și mă sui în trăsură.

Când pornesc, mă arunc o privire către fereastra deschisă a donjonului: Mântuitorul par'că și apleacă de sus divini ochi asupra'mi, binecuvântându-mă cu amândouă mâinile rânite, ca și cum mi-ar zice:

«Mergi sub paza mea în pace, omule!».

Am sosit tocmai la vreme ca să apuc trenul. Starea sufletească în care mă aflu e așa de înaltă, încât îmi trebuie singurătate. Mântuitorul și-a îndeplinit făgăduiala: sub paza lui merg în pace—niciun cunoscut în vagon. Până să cobor la Ploești, unde trebuie să măiș peste noapte, gândesc mereu la minunatul om de care m'am despărțit:

— Ce superioară și fericită natură! Ce minte și ce suflet! Câtă știință și câtă credință!

Intre două povețe...

— ȘOPIȚĂ —

Cu tot uetul balului, am auzit șoptindu-mi clar la urechea dreaptă: «Trebue să fii prea sec de spirit, ca să te lași amețit de un drăcusor așa de tînăr!» Era o povață foarte cuminte, pe care de sigur aș fi urmat-o, dacă aveam numai o ureche; însă de abia își termină consilierul înțelept propoziția, și, la urechea stîngă, altul îmi șopti și mai clar: «Trebue să fii prea sec de spirit, ca să nu te lași purtat de atîta farmec...». Nu m'am uitat împrejur, să văz cine sunt cei ce-mi șopteau. Îi știam. Erau cei doi consilieri intimi ai mei, cari nu mă părăsesc nici-un pas, nici-o clipă, nici ziua

nică noaptea, nică deștept, nică în somn. Îi cunosc bine pe amândoi, mai bine de cum mă cunosc ei pe mine. Eă sunt sigur de caracterul lor ; ei nu se pot niciodată bizui pe al meă. De cãte ori nu î-am amãgit, urmãnd, cu toatã povața stãruitoare a unuia, —pe care mă prefãceam cã o ascult cu tot interesul,—îndemnul celuiãlalt. Dar e și vina lor : unul mă trage la dreapta, altul la stînga ; cãnd unul îmi zice da, altul îmi zice ba, așã cã eă, saă trebue să staă pe loc, așteptãnd în zadar o împãcare a lor imposibilã, saă trebue numaidecãt să urmez pe unul, și astfel să contrariez pe celãlalt. Inșã, ce e regretabil pentru mine, e cã totdeauna, dupã ce am urmat pe unul departe pe o cãrare, cãnd mă uit înapoi, mă cãesc cã n'am urmat povața celuiãlalt.

Acum, stam singur dupã perdẽlele unei ferestre, pitit într'adins în întuneric, pentru a scãpa un moment de persecuția unui drãcușor de cincisprezece ani și a-mă culege mințile. Înțelege bine cititorul cã, nu în ironie, numesc pe domnișoara Nina «un drãcușor» : la grandiosul bal, ea venise cos-

tumată așa, ca s'adeverească zicătorea că puiul, și de drac, e frumos... În costumul de mătase neagră, cu clinuri și bendițe stacojii ; cu manteluță de catifea, care-î împlinea talia micuță încă neformată bine, mititelul Mephisto avea niște mișcări de o mlădiere diabolică : asta îmi amintea vorba că un drăcușor se poate strecura prin cea mai îngustă crăpătură. Ceea ce mai ales se potrivea de minune cu atributele personajului, erau cei doi ochi negri, cari aruncau de sub tichia de catifea niște priviri câte odată insuportabile. În totul era, simțeam bine, o arătare primejdioasă, un prilej de pierzare, de care trebuia să fug făcându-mi cruce.

Din ascunzătoarea mea de după perdèle, unde mă refugiasem scăpându-î pe înșelate, o urmăream cu privirile cum alunecă de colo pînă colo, ca argintul viu, prin mulțimea pestriță, cu un neastempăr febril, după ce, dela categoric pînă la brusc, refusase orice invitație la danț. O clipă, o perdui din ochi ; și clipa aceea, în care se stinse, între atâtea colori strigătoare, delicioasa si-

luetă neagră, mi-a fost, trebuie să mărturisesc, foarte penibilă. Atunci, la urechea stîngă auzii, călduros : «Pe tine te caută !» iar la urechea dreaptă batjocoritor : «Ei așa !» Această replică răutăcioasă m'a ofensat... Așa ? am zis ; și, dînd cu amîndouă mâinile perdèlele într'o parte, am intrat în lumina balului.

O frumoasă Domniță din veacul XVI-lea îmi eși drept în față. Era o veche cunoștință a mea, care-mi ceru brațul s'o conduc la bufet. Domnița era una din cele mai mîndre frumuseți ale societății noastre -- și văduvă. Deși favoarea ce-mi făcea era destul de prețioasă, o favoare de care nu se bucuraî decît foarte pușini intimi, am fost grozav de contrariat de întîlnirea aceasta prințiară. Dar nu era chip să scap... A trebuit să mă execut. Am pornit cu ilustra mea tovarășe pe latura vastului salon, căutînd calea mai liberă, și, pe cînd îmi spunea că a doua zi e hotărîtă să plece pentru cîteva luni în Italia, și că i-ar face mare plăcere să fie însoțită de un om de spirit, amuzant și iubitor de artă, eă căutam, dis-

trat, în toate colțurile, nu cumva voiți mai găsi cu ochii norocul ce mi se părea pierdut pentru totdeauna...

Să fi plecat?... Aș fi fost desolat!...

Am eșit din salon pe ușa cea mare și am pornit să coborîm pe scara de marmură către splendidul bufet din catul de jos. Dar, când pășiam a doua treaptă, îmi apărură jos, pe spalierul de mijloc al scării de onoare, între ghirlandele de flori luminoase, domnișoara Nina, care suia în fuga din bufet. Cum ne-a văzut, s'a oprit pe loc, în timp ce eu am făcut o mișcare, pe care Domnița, cu gândul la călătoria proiectată, probabil, a trecut-o neluată 'n seamă. Am coborât încet-încet. Nina sta înfiptă în călcăie dinaintea noastră, așteptându-ne să sosim. Mândra Domniță, trecând liniștită în fața fetiței, a mângâiat-o zicându-i cu multă bună, bună-voință: «Unui așa drăcușor frumușel i-ar șede bine și în rai», la care drăcușorul, aruncându-mi o privire aproape infernală, răspunse înțepat: «*Merci, Madame...*» și într-o clipă sbură pe scară'n sus și dispărură pe ușa cea mare în salon.

Am intrat cu Domnița în bufet, unde era multă lume... Când voiam să aduc la gură o cupă de șampanie, am simțit la spate un fior călduros, ca și cum mi s'ar fi apropiat repede de corp o flacăra, așa că m'am întors brusc în loc... Drăcușorul!... Era în ochii ei o privire atât de hotărâtă și de impunătoare, cu un înțeles așa de categoric și de precis, încât, dacă Domnița n'ar fi avut buna inspirație a-mi cere singură s'o duc înapoi la fotoliul ei rezervat în salon, aș fi fost în stare să fac o nepoliteță rugând-o, sub orice pretext, cât de stângaciū aș fi putut imagina în pripă, să mă scutească de atâta onoare.

Urmăriți la o cuminte distanță de drăcușorul meu, a cărui emanațiune o simțeam de departe devenind din ce în ce mai pătrunzătoare, am pornit înapoi spre salon. După ce am lăsat la locul ei pe Domnița, m'am întors. Rezemată de o coloană de lângă ușa cea mare, Nina mă aștepta. M'am oprit în loc și mi-am cufundat privirile din tot adîncul sufletului asupra siluetei aceleia, care lua proporții miraculoase. M'am dus cu

---

pragă, inimă, împins de o putere iresistibilă. drept la ea, fără nici o sfială de cinc ştie ce ochi bănuitorî. Işi scosese mânuşile roşii, şi mâna-î mică, cu care-şi apăsa partea stîngă a pieptului, strălucea într'un mod uimitor pe pieptarul ei de atlas negru. Figura ei avea un aer straniu, — un amestec de răutate inspirată şi de profundă imputare. Sprîncenele-î fine erau încruntate, buzele strînse, şi fruntea, atât de tînără încă, întunecată. Mî-a luat braţul fără să-mî zică o vorbă, şi, fără să-î zică o vorbă, am urmat-o machinal, Braţul îî tremura aşa, încât al meş, contagi, încep u să tremure asemenea. Ea mi-î strînse cu putere, şi simţii distinct cum, sub corsajul de mătase, svîcnea precipitat de pereţii coastelor micî resortul neastîmpărat al vieţii.

Ocolind cu multă prudenţă punctele salonului, unde, în grupuri, puteam întălni cunoştinţe indiscrete, trecurăm într'un salonaş turcesc, apoi într'o altă încăpăre mai mică, fără să fim împedicaţi de cineva, şi ajun serăm la o uşă ascunsă în perete. Nina ciocăni de trei ori, într'un mod caracteristic ;

ușa, se deschise ; fuseli împins înăuntru ; drăcușorul intră după mine și trase ușa care se încuiă de sine. Eram în odăița de studiu a d-șoareii Ana, fiica stăpînei casei și prietenă intimă a d-șoareii Nina, cam de aceeași vîrstă.

Balul era departe. Nu se mai auzea cătuși de puțin sgomotu! lui.

Rămăseli încremenit în picioare, pe cînd drăcușorul, fierbînd și bătînd nervos din vîrfurile botinei de lac, își arunca departe mantaua de catifea și mînușile roșii. După ce mă privi apoi îndelung cu ochii perduți, se trînti pe o canapea, ascunzîndu-și capul în amîndouă mînile. Stam pe loc, cuprins de un vag sentiment de frică ; însă încet-încet, în fața acestei minuni, la care nu mă săturam să privesc, frica începui să se schimbe într'o delicioasă senzație.

După mișcarea umerilor înțeleseli că drăcușorul plîngea înfundat cu hohot. Nu mai puteam sta loculul ; mă repezii fără să știu ce fac și, luînd în brațe cu putere drăguțul corp, ușurel ca o pană, îl ridicai drept în sus... Plîngea cu adevărat, sbătîndu-se

în brațele mele ca o pasere sălbatică rănită pe care o culege brutal vânătorul.

«Nino : i-am strigat; nu-î frumos ce faci! un drăcușor nu plânge niciodată!... Te rog!... Nino!»

Pe sub perdeaua de lacrimi, atât de bogate și de eftine la așa vîrstă, ea 'mî aruncă drept în ochi o privire nespusă ; încet-încet apoi, pleoapele cu genele mari închiseră ferestrele atât de luminoase ale aceluî suflet ciudat ; fața se făcù cum e varul, nasul se subțîă, buzele se albiră și se întredeschiseră, și fermecătorul cap al miculuî Mephisto se aplecâ pe spate, lăsat în gol în afară de brațul meu. .

«A leșinat ! trebuie deșteptată!» auzii la urechea stîngă, care se ridicase la o stare exaltată de sensibilitate, pe când urechea dreaptă, era, poate tocmai pentru asta, cu desăvîrșire surdă. Atunci, simțind că mi se opresc batăile inimii, îmi aplecâi binișor capul și-mî apropiăi buzele mele de ale ei... Erau reci ca ghiața... Iar când voiră să se deschiză spre a zice o vorbă,—ce vorbă, nu știu—simții că mă cîupește cine-va de

urechea surdă. Era domnișoara Ana, care sosise pe la spate fără s'o auz, rîzînd foarte veselă; sdrobotită de oboseala danțului, ne spuse gâfâind :

«Destul !.. Nino, te caută toți în bal ; trebuie să plecî !»

Am îmbrăcat amîndoi repede cu manteluța lui pe bietul drăcușor, care era cu totul aiurit; i-am șters frumușel lacrimile, i am aranjat frizura deranjată sub tichiuța de catifea și i-am deschis ușa secretă. Drăcușorul a stat o clipă în prag, apoi, cu o volubilitate felină, s'a repezit înapoi la mine, să-mi dovedească iute că aceleași buze pot fi și reci ca ghiața și fierbinți ca flacăra cea mai vie.

Cînd, după o plimbare de trei ceasuri în sanie, mă întorceam de dimineață dela șosea, unde mersesem să caut somnul prea greu de găsit acasă, am auzit venindu-mi de departe, pe aripile unui vînt subțire și înghețat, țipătul unei locomotive, mi s'a ridicat de de-asupra ochilor vraja minunatei nopți trecute. La urechea dreaptă, care, nu

știu de ce, își recăpătase sensibilitatea, mi-a sunat :

— Ar fi o nerozie să nu profiți de ocazia fericită a unei călătorii împreună cu o femeie așa de distinsă.

— Dar drăcușorul cum rămâne? mi-a șoptit la urechea stîngă.

— Ei așa ! am răspuns.

Am mers în grabă acasă, mi-am făcut repede valiza și am pornit la gară. Trecînd pe o stradă de-a dreptul, mi-a venit ideea să cîrmesc la stînga, să fac un ocol mic, spre a trece pe dinaintea caselor unde locuia Nina. Dar m'am gândit pe dată c'aș putea perde trenul și am aplecat în jos mîna cu care vream să ating umărul birjarului. Am ajuns la gară cu cinci minute înainte de plecarea trenului. L-aș fi scăpat !... M'am suit vesel. Tovarășa mea de călătorie era de mult la locul ei. A fost foarte mulțumită vîzîndu-mă hotărît în sfîrșit s'o însoțesc, și mi-a dovedit aceasta în destul pe urmă.

Am petrecut în Italia câteva luni, pe cari nu le pot uita niciodată ; și asta o datoresc înțeleptului meu consilier din dreapta... Dar,

precum am zis mai sus, ce e regretabil pentru mine e că, de câte ori urmez pe unul din consilierii departe pe o cărare, când mă uit înapoi, totdeauna mă căesc că n'am urmat îndemnul celuilalt. Și de aceea, mă-aduc de-atâtea ori aminte de mititelul Mephisto și tot de-atâtea ori regret că odinioară consilierul de la stînga n'a insistat mai mult și n'a știut să profite în destul de surditatea urechii drepte... Scăpam o încântătoare călătorie în Italia... Ei! și?... De unde știi pe ce alte țermuri și mai fericite...

Și acum, când e atât de mult de atunci, iată-î pe bunii mei consilieri că tot nu s'aû împăcat; unul îmi zice: «Ai făcut foarte cuminte!» iar celălalt: «Mare neghiob ai fost!»

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
CÂTEVA PĂREBI	5
POLITICĂ ȘI CULTURĂ	77
NOTE RISIPITE:	
EXIGENȚE GRELE	95
AMATORUL ȘI ARTISTUL	100
SALOANELE NOASTRE.	105
SOLICITUDINE DE STAT.	119
OFENSĂ GRAVĂ.	125
OBLIGATIVITATEA OPINIILOR	134
○ VISITĂ LA CASTELUL IULIA HASDEU.	140
INTRE DOUĂ POVEȚE (schifă).	166

